



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ



ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«Παγκόσμιες Προκλήσεις και Συστήματα Αναλύσεων»

Η επίδραση του πολιτικού κινδύνου στην πράσινη μετάβαση της Ελλάδας

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία Ειδίκευσης
«Διοικητική της διακινδύνευσης στην παγκόσμια πολιτική»

Αντώνιος Πίκουλας

Τριμελής επιτροπή:
Αναπληρωτής Καθηγητής Ν. Κουτσούκης (ε)
Επίκουρος Καθηγητής Ε. Φακιολάς
Δρ. Μ. Ελευθεριάδου

(ε) – Επιβλέπων/ουσα

Τελική έκδοση

Κόρινθος, 2022



UNIVERSITY OF THE PELOPONNESE
SCHOOL OF SOCIAL & POLITICAL SCIENCES
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE & INTERNATIONAL RELATIONS



MASTER'S PROGRAMME IN
"GLOBAL RISKS AND ANALYTICS"

The impact of political risk on the green transition of Greece

*Master's dissertation specializing in
"Risk management in global politics"*

Antonios Pikoulas

Committee:
Associate Professor N Koutsoukis (s)
Assistant Professor E. Fakiolas
Dr. M. Eleftheriadou

(s) – Supervisor

Final version

Corinth, Greece, 2022

Φύλλο αξιολόγησης

Η διπλωματική εργασία με τίτλο «Η επίδραση του πολιτικού κινδύνου στην πράσινη μετάβαση της Ελλάδας» του Αντώνιου Πίκουλα αξιολογήθηκε από την τριμελή επιτροπή, τόσο ως προς την ποιότητά του κειμένου, όσο και ως προς την ποιότητα της προφορικής παρουσίασης και υπεράσπισης της διπλωματικής εργασίας ενώπιον ακροατηρίου.

Η διαδικασία αξιολόγησης της διπλωματικής εργασίας ολοκληρώθηκε τη / /2022 με γενική επίδοση:

- Καλώς
- Λίαν Καλώς
- Άριστα

Τα μέλη της τριμελούς επιτροπής:

1. Αναπληρωτής Καθηγητής Ν. Κουτσούκης
2. Επίκουρος Καθηγητής Ε. Φακιολάς
3. Δρ. Μ. Ελευθεριάδου

Abstract

Political risk refers to how and to what extent the policy may affect a company or a market in which a company operates, due to acts of a political nature such as demonstrations or sanctions, etc. The present study uses a political risk framework, in order to analyze the impact of political risk in Greece on the implementation of the country's green transition. More specifically, it will be examined whether the factors that pose the political risk in the case of Greece can affect the planned green investments in the country and their results. In this context, the proposed risk model is analyzed in each of its components and then an exemplary risk assessment for Greece is presented. Also, the most important political risks are delimited in a risk matrix and for some of them an attempt is made to calculate possible outcomes from the moment of their manifestation.

Περίληψη

Ο πολιτικός κίνδυνος αναφέρεται στο πως και στο πόσο η πολιτική μπορεί να επηρεάσει μια επιχείρηση ή μια αγορά εντός της οποίας μια επιχείρηση δραστηριοποιείται, λόγω πράξεων που έχουν πολιτική φύση όπως είναι για παράδειγμα διαδηλώσεις ή κυρώσεις κ.λπ. Στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιείται ένα πλαίσιο πολιτικού κινδύνου, με στόχο να αναλύσει την επίδραση που ασκεί ο πολιτικός κίνδυνος στην Ελλάδα ως προς την υλοποίηση της πράσινης μετάβασης της χώρας. Πιο συγκεκριμένα πρόκειται να εξετασθεί κατά πόσο οι παράγοντες που επιφέρουν τον πολιτικό κίνδυνο στην περίπτωση της Ελλάδας δύνανται να επηρεάσουν τις προγραμματισμένες πράσινες επενδύσεις στη χώρα και τα αποτελέσματά τους. Στο πλαίσιο αυτό αναλύεται το προτεινόμενο μοντέλο κινδύνου σε κάθε ένα από τα συστατικά του και εν συνεχεία παρατίθεται μια παραδειγματική εκτίμηση κινδύνου για την Ελλάδα. Επίσης, οριοθετούνται οι σημαντικότεροι πολιτικοί κίνδυνοι σε μήτρα κινδύνων και για μερικούς από αυτούς γίνεται μία προσπάθεια υπολογισμού πιθανών εκβάσεων από τη στιγμή της εκδήλωσής του.

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία είναι αφιερωμένη στους γονείς μου, Ελένη και Παναγιώτη, που βρίσκονται δίπλα μου σε κάθε μου βήμα.

Θερμές ευχαριστίες προς όσους συνέβαλαν στην εκπόνηση της παρούσας μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας, προς τον επιβλέποντα καθηγητή μου και τους λοιπούς διδάσκοντες στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Παγκόσμιες Προκλήσεις και Συστήματα Αναλύσεων».

A. Πίκουλας 5/2022

Περιεχόμενα

ΦΥΛΛΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ.....	3
ABSTRACT.....	I
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	II
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	III
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	IV
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	VI
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ	VII
1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
2 ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ.....	3
2.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΙΝΔΥΝΟΥ	3
2.2 ΠΗΓΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΙΝΔΥΝΟΥ	6
2.3 ΤΥΠΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΙΝΔΥΝΟΥ	9
2.4 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΙΝΔΥΝΟΥ	11
2.5 ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ ΜΟΝΤΕΛΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΙΝΔΥΝΟΥ	12
2.6 ΟΦΕΛΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΙΝΔΥΝΟΥ	14
3 ΠΡΑΣΙΝΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	15
3.1 ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ.....	15
3.2 ΚΥΚΛΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.....	17
3.3 ΣΧΕΔΙΟ ΕΛΛΑΔΑ 2.0.....	19
3.4 Υ.Π.ΕΝ. ΚΑΙ ΤΑΜΕΙΟ ΑΝΑΚΑΜΨΗΣ & ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	20
3.5 ΠΡΑΣΙΝΟΣ ΠΥΛΩΝΑΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ	21
4 ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΙΝΔΥΝΟΥ ΣΤΗΝ ΠΡΑΣΙΝΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	23
4.1 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΜΟΝΤΕΛΟΥ	25
4.2 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΙΝΔΥΝΟΥ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	29
4.3 ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΙΝΔΥΝΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	38
4.4 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΙΝΔΥΝΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΑΣΙΝΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	40

4.5	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΙΝΔΥΝΩΝ ΚΑΙ ΜΗΤΡΑ ΚΙΝΔΥΝΟΥ (RISK MATRIX)	42
4.6	ΣΕΝΑΡΙΟ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΙΝΔΥΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΑΣΙΝΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	45
5	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	47
	ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΗΓΩΝ	49

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1. Ο πολιτικός κίνδυνος κατά Alon και Martin (1998)	6
Πίνακας 2. Στοιχεία πολιτικού κινδύνου κατά ICRG (Global Strategy, 2021)	25
Πίνακας 3. Αξιολόγηση στοιχείων πολιτικού κινδύνου για την Ελλάδα κατά ICRG	38
Πίνακας 4. Αναγνώριση κύριων πολιτικών κινδύνων για την Ελλάδα	40
Πίνακας 5. Κλίμακα πιθανότητας	41
Πίνακας 6. Κλίμακα αντίκτυπου	41
Πίνακας 7. Αξιολόγηση πολιτικών κινδύνων για την Ελλάδα	42
Πίνακας 8. Μήτρα κινδύνων (Risk Matrix)	44
Πίνακας 9. Υποθετικό σενάριο εκδήλωσης πολιτικού κινδύνου στην Ελλάδα	45
Πίνακας 10. Πιθανές εκβάσεις αναφορικά με την πράσινη μετάβαση της Ελλάδας	46

Κατάλογος Γραφημάτων

Γράφημα 1. Κατανομή Επιδοτήσεων Ταμείου Ανάκαμψης & Ανθεκτικότητας σε δισεκατομμύρια ευρώ.	20
Γράφημα 2. Κατανομή Επιδοτήσεων Ταμείου Ανάκαμψης & Ανθεκτικότητας ως ποσοστό % επί του συνόλου.	20
Γράφημα 3. Κατανομή Πόρων ανά Άξονα δράσης σε δισεκατομμύρια ευρώ.	22
Γράφημα 4. Κατανομή Πόρων ανά Άξονα δράσης ως ποσοστό % επί του συνόλου.	22
Γράφημα 5. Δείκτης πολιτικής σταθερότητας στην Ελλάδα (-2,5 αδύναμος, 2,5 ισχυρός), (2013-2020) (The Global Economy)	30
Γράφημα 6. Ποσοστό (%) πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό 2005, 2008-2020 (ΕΛΣΤΑΤ)	31
Γράφημα 7. Άμεσες Ξένες Επενδύσεις στην Ελλάδα σε εκατομμύρια ευρώ, 2007-2022 (TRADINGECONOMICS.COM, ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ)	32
Γράφημα 8. Δείκτης πολιτικής σταθερότητας Ελλάδας (Παγκόσμια Τράπεζα)	33
Γράφημα 9. Δείκτης ελέγχου διαφθοράς Ελλάδας 1996-2020 (Παγκόσμια Τράπεζα)	34
Γράφημα 10. Κράτος Δικαίου στην Ελλάδα (Παγκόσμια Τράπεζα)	36
Γράφημα 11. Κυβερνητική αποτελεσματικότητα στην Ελλάδα (Παγκόσμια Τράπεζα)	37

1 Εισαγωγή

Η έννοια του κινδύνου ενυπάρχει εξ ορισμού σε κάθε επιχειρησιακή δράση και στρατηγική. Ωστόσο, μόλις μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και με αφορμή την εκροή κεφαλαίων από τις ΗΠΑ στην Ευρώπη άρχισε να αναπτύσσεται η έννοια του πολιτικού κινδύνου και να δίνεται έμφαση στην ανάλυσή του ως παράγοντα του κρατικού κινδύνου που δε συνδέεται με οικονομικά και χρηματοοικονομικά μεγέθη. Και παρότι ο πολιτικός κίνδυνος στην πρώιμη μορφή του θεωρούνταν ένας παράγοντας που πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν κυρίως από τις αναπτυσσόμενες χώρες, κατά τη δεκαετία του 1970 και στον παγκόσμιο αντίκτυπο του πετρελαϊκού σοκ του '73 και της Ιρανικής Επανάστασης του '79, η ανάλυση και διαχείριση του πολιτικού κινδύνου ήρθε στην επιφάνεια ως καθολική αναγκαιότητα (Sottillotta, 2013). Σήμερα, τέσσερις δεκαετίες αργότερα, η ανάλυση του πολιτικού κινδύνου παραμένει πιο επίκαιρη από ποτέ, ιδιαίτερα ως ένα εργαλείο που χρησιμεύει κατά τη διαδικασία λήψης εκτελεστικών αποφάσεων. Μάλιστα, η τρέχουσα κατάσταση της πανδημίας του Covid 19 και της παγκόσμιας πολιτικής αβεβαιότητας έχει αναζωπυρώσει τη σημασία της διερεύνησης της εν λόγω έννοιας. Την ίδια στιγμή, το μέγεθος της περιβαλλοντικής κρίσης σε συνδυασμό με την υγειονομική καθιστά αναγκαία την επανεξέταση και αναδιαμόρφωση του συστήματος διαχείρισης, προκειμένου να προλαμβάνει και να μειώνει την πιθανή έκθεση σε κινδύνους.

Σκοπός, λοιπόν, της παρούσας μελέτης είναι, αρχικά, να περιγράψει την έννοια του πολιτικού κινδύνου, αλλά και τι ακριβώς είναι το φιλόδοξο πρόγραμμα πράσινου μετασχηματισμού της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας και στη συνέχεια να αναλύσει τον παράγοντα του πολιτικού κινδύνου κατά την υλοποίηση της πράσινης μετάβασης στην Ελλάδα. Ειδικότερα, στόχος της ανάλυσης είναι να εκτιμηθεί εάν και σε ποιο βαθμό οι παράγοντες που επιφέρουν τον πολιτικό κίνδυνο στην περίπτωση της Ελλάδας είναι σε θέση να ασκήσουν επιρροή στις προγραμματισμένες πράσινες επενδύσεις που θα χρηματοδοτηθούν από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, καθώς και ποια θα είναι τα αποτελέσματά τους. Πρακτικά, η ανάλυση του πολιτικού κινδύνου θα πραγματοποιηθεί μέσω της χρήσης του δείκτη ICRG. Οι σημαντικότεροι πολιτικοί

κίνδυνοι θα οριοθετηθούν σε μήτρα κινδύνου, ενώ για ορισμένους εξ αυτών θα υπολογιστούν οι πιθανές εκβάσεις από τη στιγμή της εκδήλωσής τους.

Μεθοδολογικά, πρόκειται να πραγματοποιηθεί δευτερογενής βιβλιογραφική έρευνα. Ειδικότερα, η ανάλυση θα στηριχθεί σε δεδομένα και στοιχεία που προέρχονται από έντυπη και ηλεκτρονική, ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία, από το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, από τους επίσημους φορείς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από εκθέσεις ανεξάρτητων αρχών, καθώς και από ανοιχτές πηγές πληροφοριών στο διαδίκτυο. Ως μελέτη περίπτωσης για το ερευνητικό μέρος επιλέχθηκε η Ελλάδα, λόγω της κρίσης στην οποία βρίσκεται σε αναπτυξιακό και περιβαλλοντικό επίπεδο κι ως εκ τούτου είναι σημαντικό να εντοπιστούν οι πολιτικοί κίνδυνοι που ελλοχεύουν για τη χώρα, ενώ με την αξιοποίηση των εργαλείων της διακινδύνευσης, όπως η μήτρα κινδύνου (Risk Matrix), είναι δυνατόν οι κίνδυνοι αυτοί να οριοθετηθούν ως προς τον δυνητικό τους αντίκτυπο και την πιθανότητα εκδήλωσής τους

2 Πολιτικός κίνδυνος

2.1 Ορισμός πολιτικού κινδύνου

Συχνά η έννοια του πολιτικού κινδύνου συγχέεται με την έννοια του κρατικού κινδύνου (country risk). Ως εκ τούτου, κρίνεται σημαντικό να διασαφηνιστεί η διαφορά των δύο όρων. Ως κρατικός κίνδυνος ορίζεται η ικανότητα μιας χώρας να πραγματοποιήσει τις οικονομικές της υποχρεώσεις, καθώς και η προθυμία της να το πράξει. Ο κρατικός κίνδυνος περιλαμβάνει τρεις βασικούς παράγοντες: τον οικονομικό, τον χρηματοοικονομικό και τον πολιτικό κίνδυνο (Hoti & McAleer, 2004:539-540). Γίνεται, λοιπόν, σαφές ότι ο πολιτικός κίνδυνος δεν ταυτίζεται με τον κρατικό κίνδυνο αλλά αποτελεί τμήμα του.

Περνώντας στην απόπειρα ορισμού της ίδιας της έννοιας του πολιτικού κινδύνου (political risk), πρόκειται για έναν όρο που έχει δεχθεί πολλαπλές ερμηνείες και αναλύσεις από τα πρώιμα στάδια μελέτης του μέχρι και σήμερα. Παρακάτω θα γίνει προσπάθεια να αποτυπωθεί συνοπτικά το πέρασμα από τις διάφορες αυτές νοηματοδοτήσεις.

Όπως ήδη σημειώθηκε στα παραπάνω, η αρχική χρησιμότητα της έννοιας του πολιτικού κινδύνου έγκειτο στο γεγονός ότι αποτέλεσε έναν παράγοντα ανάλυσης του κρατικού κινδύνου διαφορετικής φύσης από τους μέχρι τότε υπό εξέταση παράγοντες, τους οικονομικούς και χρηματοοικονομικούς. Έτσι, σε μια πρώιμη μορφή της η έννοια του πολιτικού κινδύνου συνδέθηκε με τον μη οικονομικό κίνδυνο (Mayer, 1985· Ciarrapico, 1992 όπως αναφέρεται στο Sottillotta, 2013). Νεότεροι ορισμοί συμπληρώνουν τον προηγούμενο, με τον πολιτικό κίνδυνο να λαμβάνει τη μορφή ενός κινδύνου μη επιχειρηματικού τύπου που εισάγεται αυστηρά και μόνο από πολιτικές δυνάμεις (Hoti & McAleer, 2004:540).

Με βάση έναν συναφή ορισμό, ο πολιτικός κίνδυνος αποτελεί τις μη επιθυμητές συνέπειες για τις επιχειρηματικές δραστηριότητες εξ αιτίας της εμπλοκής κυβερνητικών δυνάμεων. Ωστόσο, μια τέτοια νοηματοδότηση είναι αρκετά περιοριστική, καθώς

προκαταβάλει ότι κάθε κυβερνητική εμπλοκή θα είναι κατ' ανάγκη επιβλαβής, κάτι που στην πράξη δεν επιβεβαιώνεται (Kobrin, 1978:4). Τον παραπάνω ορισμό έρχεται να συμπληρώσει ο ακόλουθος, που θέλει τον πολιτικό κίνδυνο να συνιστά την πιθανότητα διαταραχής της λειτουργίας των δραστηριοτήτων πολυεθνικών επιχειρήσεων εξ αιτίας πολιτικών εξελίξεων ή εμπλοκής πολιτικών δυνάμεων (MIGA, 2011:17). Ο ορισμός αυτός διαφέρει από τον προηγούμενο στο σημείο που εισάγει την έννοια της πιθανότητας. Έτσι, ορίζει ξεκάθαρα ότι ο πολιτικός κίνδυνος δεν πρέπει να λαμβάνεται υπόψη με όρους γεγονότων, αλλά στη βάση πιθανοτήτων να συμβούν αυτά τα γεγονότα (Sottilotta, 2013).

Επεκτείνοντας τα όρια των προαναφερθέντων νοηματοδοτήσεων, ένας πιο ευρύς ορισμός θέλει τον πολιτικό κίνδυνο να αποτελεί μια ασυνέχεια στο επιχειρηματικό περιβάλλον που προέρχεται από πολιτικές αλλαγές, είναι δύσκολο να προβλεφθεί και είναι σε θέση να επηρεάσει τα περιθώρια κέρδους ή τη στόχευση μιας επιχείρησης (Robock, 1971:7). Ο ορισμός αυτός είναι ο πρώτος που εισάγει τον παράγοντα του επιχειρηματικού περιβάλλοντος αντί να αναφέρεται αποκλειστικά στην μεμονωμένη επιχείρηση. Ο Robock (1971) διαχωρίζει ταυτόχρονα τον πολιτικό κίνδυνο σε δύο κατηγορίες: τον μακρο-οικονομικό πολιτικό κίνδυνο, ο οποίος υφίσταται όταν οι πολιτικές αλλαγές αφορούν το σύνολο των επιχειρήσεων και τον μικρο-οικονομικό πολιτικό κίνδυνο, που εμφανίζεται όταν οι πολιτικές αλλαγές απευθύνονται σε συγκεκριμένους τομείς επιχειρηματικής δραστηριότητας. Η πλειοψηφία των ερευνητών όταν αναφέρονται στον πολιτικό κίνδυνο εννοούν επί της ουσίας την μακρο-οικονομική μορφή του (Sottilotta, 2013).

Ακόμη ένας διαφοροποιημένος ορισμός από όσα προαναφέρθηκαν είναι εκείνος που προσδιορίζει τον πολιτικό κίνδυνο ως το ισοδύναμο της πολιτικής αστάθειας και των ριζικών πολιτικών αλλαγών στη χώρα υποδοχής των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων (Green, 1974). Παρότι αυτός ο ορισμός αποτελεί την πρώτη απόπειρα εστίασης στη σχέση ανάμεσα στη μορφή του πολιτικού καθεστώτος και τον πολιτικό κίνδυνο, διερευνώντας έτσι την προέλευση του δεύτερου, αυτή η ανάλυση δε στηρίζεται σε στέρεη εμπειρική βάση, ενώ παράλληλα παραλείπει να εμβαθύνει στους συγκεκριμένους μηχανισμούς που συνδέουν τις διαφορετικές μορφές πολιτικών καθεστώτων με τον πολιτικό κίνδυνο (Sottilotta, 2013).

Αφού παρουσιάστηκαν οι διάφοροι ορισμοί της έννοιας του πολιτικού κινδύνου κρίνεται σημαντικό να διασαφηνιστεί η διαφοροποίηση του εν λόγω όρου από την πολιτική αβεβαιότητα, με την οποία συχνά συγχέεται. Η πολιτική αβεβαιότητα ενέχει το στοιχείο της έλλειψης πληροφοριών επί της βάσης των οποίων μπορούν να πραγματοποιηθούν βάσιμες προβλέψεις σε σχέση με τις πολιτικές δράσεις ενός ορισμένου δρώντα. Αντίθετα, ο πολιτικός κίνδυνος περιλαμβάνει ανάλυση επαρκών

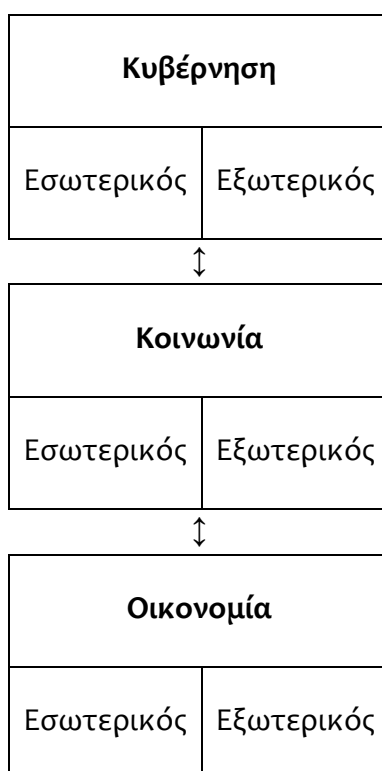
πληροφοριών για να προβλεφθούν οι πιθανές συνέπειες της δράσης πολιτικών δρώντων στις δραστηριότητες επιχειρήσεων (Guzman Valdera, 2022).

Συνθέτοντας τους παραπάνω ορισμούς, μια πολυπαραγοντική εννοιοδότηση του όρου, την οποία υιοθετεί η παρούσα μελέτη, θέλει τον πολιτικό κίνδυνο να αποτελεί την πιθανότητα η κερδοφορία μιας επένδυσης να επηρεαστεί δυσμενώς από παράγοντες που οφείλονται είτε σε απρόβλεπτες αλλαγές στην εσωτερική ή διεθνή πολιτική σκηνή είτε σε κυβερνητικές δράσεις της χώρας υποδοχής που επηρεάζουν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας των διεθνών επενδυτών (Sottilotta, 2013:6).

2.2 Πηγές πολιτικού κινδύνου

Επεκτείνοντας τη θεωρία του πολιτικού κινδύνου, έχουν βιβλιογραφικά καταγραφεί ταξινομήσεις του και έχει προταθεί μια σειρά πηγών από τις οποίες αυτός αναδύεται. Εξετάζοντας τον μακρο-οικονομικό πολιτικό κίνδυνο, όπως αυτός περιγράφηκε στα παραπάνω, οι Alon και Martin (1998) πρότειναν τον διαχωρισμό των πηγών του σε εσωτερικές και εξωτερικές, καθώς και την ταξινόμησή τους ως κυβερνητικές, κοινωνικές και οικονομικές. Υπό αυτό το πρίσμα, δημιουργείται μια πολυπαραγοντική κατασκευή, αποτελούμενη από έξι πεδία (Πίνακας 1).

Πίνακας 1. Ο πολιτικός κίνδυνος κατά Alon και Martin (1998)



Πιο αναλυτικά, οι εσωτερικές πηγές πολιτικού κινδύνου διαμορφώνονται από εγχώριους παράγοντες, ενώ οι εξωτερικές πηγές του εισάγονται από τη χώρα υποδοχής, κάποια τρίτη χώρα ή το διεθνές περιβάλλον. Εξετάζοντας κάθε μία από τις έξι υποκατηγορίες ξεχωριστά και ξεκινώντας από την εσωτερική διάσταση του πολιτικού κινδύνου, οι παράγοντες που σχετίζονται με την κυβέρνηση είναι τρεις: ο βαθμός καταστολής των ελίτ, ο βαθμός παρανομίας των ελίτ και η πιθανότητα αλλαγής του καθεστώτος. Οι δύο πρώτοι παράγοντες αφορούν τον βαθμό της πολιτικής αστάθειας και ο τρίτος τις πολιτικές επιπτώσεις από μια ενδεχόμενη αλλαγή καθεστώτος. Οι εσωτερικής διάστασης παράγοντες πολιτικού κινδύνου που σχετίζονται με την κοινωνία είναι, επίσης, τρεις: ο βαθμός κατακερματισμού που αναφέρεται στην

κοινωνική διαφορετικότητα μιας κοινωνίας, η έκταση των κοινωνικών συγκρούσεων που συνδέεται με το βαθμό στον οποίο ο κατακερματισμός της κοινωνίας μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνική σύγκρουση και η αίσθηση αποξένωσης από τη χώρα υποδοχής που συνδέεται με αισθήματα εθνικισμού, ξενοφοβίας ή φονταμενταλισμού της χώρας αυτής. Οι εσωτερικές οικονομικού τύπου πηγές πολιτικού κινδύνου περιλαμβάνουν την αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, την κατανομή του εισοδήματος και το ενδεχόμενο επίτευξης οικονομικών στόχων και συνεπούς τήρησης της οικονομικής πολιτικής.

Περνώντας στην εξωτερική διάσταση των πηγών πολιτικού κινδύνου, οι παράγοντες που σχετίζονται με την κυβέρνηση περιλαμβάνουν την πιθανότητα πολιτικής βίας, τον βαθμό στον οποίο η χώρα υποδοχής συμμετέχει σε διεθνείς οργανισμούς, καθώς και την πιθανότητα ύπαρξης περιοριστικών ρυθμίσεων όσον αφορά τις επενδύσεις, τα κεφάλαια ή τις εμπορικές ροές. Η πιθανότητα πολιτικής βίας περιλαμβάνει πιθανές μελλοντικές συγκρούσεις τόσο στη χώρα υποδοχής όσο και σε γειτονικές της χώρες από τις οποίες μπορεί να επηρεαστεί, για παράδειγμα μέσω της υποδοχής προσφύγων. Η συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς υποδηλώνει την πιθανότητα παροχής βοήθειας σε περιόδους κρίσεων. Οι περιοριστικές ρυθμίσεις αφορούν ουσιαστικά τις διεθνείς πληρωμές κάθε τύπου. Τους εξωτερικούς παράγοντες που σχετίζονται με την κοινωνία αποτελούν η παγκόσμια κοινή γνώμη, η άσκηση πιέσεων από τη διεθνή κοινότητα ή την κοινή γνώμη για απόσυρση ή μείωση των επενδύσεων από μια χώρα υποδοχής, καθώς και η περιφερειακή ποικιλομορφία και τα ασυμβίβαστα συμφέροντα, στοιχεία που μπορεί να λειτουργήσουν ως αφορμές για το ξέσπασμα συγκρούσεων και γενικής πολιτικής αστάθειας. Τέλος, οι εξωτερικής διάστασης πηγές πολιτικού κινδύνου που σχετίζονται με την οικονομία περιλαμβάνουν: τις μελλοντικές οικονομικές πολιτικές αναφορικά με τις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις, την πιθανότητα ύπαρξης προβλημάτων στο ισοζύγιο πληρωμών που θα σηματοδοτήσει πιθανές συνέπειες στις διεθνείς πληρωμές, καθώς και την ενδεχόμενη αδυναμία μετατροπής ή αστάθεια του συναλλάγματος (με την πρώτη συνθήκη να συνδέεται με προβλήματα μιας σταθερής, επίσημης συναλλαγματικής ισοτιμίας, ενώ τη δεύτερη να αναφέρεται γενικά στις ακραίες διακυμάνσεις μιας κυμαινόμενης συναλλαγματικής ισοτιμίας).

Μια εναλλακτική ανάλυση των πηγών του πολιτικού κινδύνου εισάγουν νεότερες μελέτες που κατηγοριοποιούν τις πηγές αυτές σε τρία επίπεδα: το επίπεδο κράτους, το επίπεδο βιομηχανίας και το επίπεδο επιχείρησης (Guzman Valdera, 2022). Αναλυτικότερα, σε σχέση με το επίπεδο κράτους, πηγές πολιτικού κινδύνου εντοπίζονται, αρχικά, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η διεθνής κοινότητα απορρίπτει ομόφωνα επιχειρήσεις που προέρχονται από συγκεκριμένες χώρες ως αντίδραση σε γεωπολιτικές αντιπαραθέσεις. Άλλη πηγή πολιτικού κινδύνου σε επίπεδο χώρας συνδέεται με τη διακρατική σχέση ανάμεσα στη χώρα καταγωγής της επιχείρησης και στη χώρα υποδοχής, υπό την έννοια ότι ο πολιτικός κίνδυνος ενδέχεται να αυξηθεί εάν

προκύψουν διαφωνίες μεταξύ των κρατών αυτών. Τέλος, ο τρίτος παράγοντας σε επίπεδο χώρας αφορά την αλληλεπίδραση ανάμεσα στις επιχειρήσεις και την κοινωνία των πολιτών της χώρας υποδοχής. Στις περιπτώσεις αυτές ο πολιτικός κίνδυνος εδράζεται στην αρνητική αντίδραση της κοινωνίας των πολιτών κατά των πολυεθνικών που προέρχονται από ανταγωνιστικά κράτη.

Συνεχίζοντας με το επίπεδο βιομηχανίας, όπως και με το επίπεδο κράτους, οι βιομηχανίες ενδέχεται να αποτελέσουν στόχο της διεθνούς κοινότητας, των χωρών υποδοχής και της κοινωνίας των πολιτών. Ο λόγος για τον οποίο οι βιομηχανίες κρίνονται σημαντικές ως πηγές πολιτικές κινδύνου εδράζεται στο γεγονός ότι μπορεί και οι ίδιες να αντιμετωπίσουν επίπεδα πολιτικού κινδύνου που θα έχουν άμεσες επιπτώσεις στις μεμονωμένες επιχειρήσεις. Τέλος, σε σχέση με το επίπεδο επιχείρησης τρεις είναι οι παράγοντες που συνδέονται με τον πολιτικό κίνδυνο. Ο πρώτος αφορά το επίπεδο νομιμότητας της επιχείρησης και περιλαμβάνει περιπτώσεις στις οποίες οι επιχειρήσεις εμπλέκονται σε ενέργειες αθέμιτου ανταγωνισμού. Ο δεύτερος αφορά την τεχνολογική καινοτομία. Όταν μια επιχείρηση εισάγει μια τεχνολογική καινοτομία που της δίνει μεγάλο πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστών της είναι πιθανή η δημιουργία μιας συμμαχίας των ανταγωνιστών αυτών, οι οποίοι με τη σειρά τους μπορεί να στρέψουν την κυβέρνηση της χώρας υποδοχής ή την κοινωνία των πολιτών εναντίον της επιχείρησης, εισάγοντας με τον τρόπο αυτό έναν έμμεσο παράγοντα πολιτικού κινδύνου. Τέλος, ο τρίτος έχει να κάνει με την κινητικότητα της επιχείρησης, υπό την έννοια ότι σε περίπτωση που ξεσπάσει ένας πολιτικός κίνδυνος, η αποφυγή των συνεπειών του είναι πιθανή μόνο εάν σε επίπεδο επιχείρησης είναι εφικτή η κινητικότητα σε άλλη χώρα με πολύ χαμηλό κόστος.

Τέλος, κατά την ανάλυση των πηγών του πολιτικού κινδύνου συμβαίνει συχνά, όπως παρατηρεί ο Jakobsen (2010), να συγχέονται οι πηγές με τις επιπτώσεις του. Για τον λόγο αυτό, ο ίδιος προτείνει μια αιτιολογική αλληλουχία πολιτικού κινδύνου, αποτελούμενη από τέσσερις πηγές: την ύπαρξη απαρχαιωμένων μηχανισμών διαπραγματεύσεως, την εμφάνιση κοινωνικοπολιτικής αστάθειας και παραπόνων, την ποιότητα των πολιτικών θεσμών και τις ευμετάβλητες προτιμήσεις και συμπεριφορές. Στη συνέχεια της ανάλυσής του ο Jakobsen περιγράφει τους δρώντες μέσω των οποίων πραγματώνονται οι πολιτικοί κίνδυνοι, καταλήγοντας στο τέλος στις επιπτώσεις του πολιτικού κινδύνου, διαχωρίζοντάς τες με τον τρόπο αυτό ξεκάθαρα από τις πηγές του.

2.3 Τύποι πολιτικού κινδύνου

Οι απρόβλεπτες αλλαγές στην εσωτερική ή διεθνή πολιτική σκηνή και οι κυβερνητικές δράσεις της χώρας υποδοχής που μπορεί να επηρεάσουν τις επιχειρηματικές δραστηριότητες, συνιστώντας τον πολιτικό κίνδυνο, περιλαμβάνουν μια πληθώρα παραγόντων. Για την καλύτερη αποτύπωση και κατανόηση των παραγόντων αυτών, οι Rice και Zegart (2018) δημιούργησαν δέκα τύπους πολιτικού κινδύνου, κατηγοριοποιώντας τις πηγές του.

Ο πρώτος τύπος αφορά τον παράγοντα της γεωπολιτικής και των διασυνοριακών κρίσεων και περιλαμβάνει πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ κρατών, μετατοπίσεις ισχύος στη διεθνή πολιτική σκηνή, καθώς και πολυμερείς οικονομικές κυρώσεις και παρεμβάσεις. Ο δεύτερος τύπος σχετίζεται με εσωτερικές συγκρούσεις στη χώρα υποδοχής και εγχώριες κρίσεις, όπως κοινωνικές αναταραχές, επαναστάσεις, πραξικοπήματα, εθνοτική βία, εμφύλιες αναταραχές, επαναστάσεις, μετανάστευση, γενικές απεργίες. Ο τρίτος τύπος έχει να κάνει με νόμους, κανονισμούς και πολιτικές της χώρας υποδοχής. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η φορολογία, τα κυβερνητικά μέτρα που εμποδίζουν την εκτέλεση εμπορικών συμβάσεων, η κατάσχεση εμπορευμάτων, η ακύρωση αδειών εισαγωγών/εξαγωγών και το εμπάργκο εισαγωγών (Erkök, 2021). Ο τέταρτος τύπος περιλαμβάνει τις παραβιάσεις συμβατικών υποχρεώσεων της χώρας υποδοχής και αφορά περιπτώσεις κατά τις οποίες η κυβέρνηση παραιτείται από συμβάσεις που έχει συνάψει. Ο πέμπτος τύπος σχετίζεται με τη διαφθορά του πολιτικού συστήματος της χώρας υποδοχής μέσω μηχανισμών όπως οι διακρίσεις στη φορολογία και η συστηματικές δωροδοκίες.

Ο έκτος τύπος συνδέεται με την εκτός εδάφους εμπέδωση της χώρας υποδοχής, υπό την έννοια της δια-εδαφικής, νομικής ή πολιτικής εμπλοκής του κράτους στις υποθέσεις άλλων κρατών όπως συμβαίνει σε περιπτώσεις μονομερών κυρώσεων και ποινικών ερευνών και διώξεων. Ο έβδομος τύπος αφορά τη διαχείριση των φυσικών πόρων και περιλαμβάνει αλλαγές υποκινούμενες από πολιτικά κίνητρα που έχουν να κάνουν με τους διαθέσιμους ενεργειακούς πόρους και τις σπάνιες ορυκτές γαίες. Ο όγδοος τύπος σχετίζεται με τον κοινωνικό ακτιβισμό, ο οποίος δεν αποτελεί κατ' ανάγκη απειλή αλλά μπορεί εάν εκτροχιαστεί μέσω γεγονότων ή απόψεων που γίνονται viral να οδηγήσει σε κρίσεις. Τον ένατο τύπο αποτελεί η τρομοκρατία, υπό την έννοια των απειλών ή της άσκησης βίας εναντίον προσώπων ή/και περιουσιακών στοιχείων με πολιτικά κίνητρα. Η τρομοκρατία εντάχθηκε στους τύπους του πολιτικού κινδύνου κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 αλλά ιδιαίτερα στον απόηχο των επιθέσεων στους Δίδυμους Πύργους (Berry, 2010). Τέλος, ο δέκατος τύπος αφορά τις κυβερνοαπειλές και πιο συγκεκριμένα την κλοπή ή καταστροφή πνευματικής ιδιοκτησίας, την κατασκοπεία,

τον εκβιασμό και τη μαζική διατάραξη των δραστηριοτήτων επιχειρήσεων, βιομηχανιών, κυβερνήσεων και κοινωνιών.

Τέλος, οι ερευνητές σημειώνουν ότι επέλεξαν να μη δημιουργήσουν έναν επιπλέον τύπο για τους καθαρά οικονομικούς κινδύνους και για την κλιματική αλλαγή. Για τους μεν πρώτους υποστηρίζουν ότι οι επιχειρήσεις εκ των πραγμάτων τους λαμβάνουν υπόψη όταν αναλύουν το εξωτερικό τους περιβάλλον με τους κινδύνους και τις απειλές του, ενώ την κλιματική αλλαγή την θεωρούν μια σημαντική παγκόσμια πρόκληση η οποία αποτελεί περισσότερο έναν παράγοντα που πολλαπλασιάζει τους ήδη υπάρχοντες τύπους πολιτικού κινδύνου, παρά μια ξεχωριστή κατηγορία κινδύνου.

2.4 Μεθοδολογία ανάλυσης πολιτικού κινδύνου

Η ανάλυση πολιτικού κινδύνου αποτελεί μια διαδικασία ανάλυσης της πιθανότητας μια πολιτική απόφαση, ένα γεγονός ή μια συνθήκη να επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό την κερδοφορία μιας επιχείρησης ή την αναμενόμενη αξία μιας επιχειρηματικής απόφασης ή δράσης. Όπως φάνηκε από τα παραπάνω, οι παράγοντες που μπορεί να αποτελέσουν αφορμή για την εμφάνιση πολιτικού κινδύνου είναι πολλοί και διαφορετικοί κι ως εκ τούτου η ανάλυσή τους αποτελεί μια περίπλοκη διαδικασία. Προς το σκοπό αυτό έχουν αναπτυχθεί τόσο ποσοτικές όσο και ποιοτικές μέθοδοι. Έτσι, οι αναλυτές πολιτικού κινδύνου ακολουθούν μια διαδικασία κατά την οποία προσδιορίζουν τον πολιτικό κίνδυνο και τους παράγοντές του, αξιολογούν τη σημαντικότητά τους και τις σχέσεις μεταξύ αυτών και καταρτούν σχέδια διαχείρισης και μείωσης του πολιτικού κινδύνου. Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει ουσιαστικά τρεις φάσεις: την ανάλυση, την αξιολόγηση και τη διαχείριση (Matthee, 2017).

Η πρώτη φάση αφορά τη διαδικασία εκτίμησης και προσδιορισμού των πηγών και των τύπων πολιτικού κινδύνου ανά γεωγραφική περιοχή, ώστε να αναδειχθούν οι ρεαλιστικές απειλές για την επιχείρηση. Στο σημείο αυτό κάνει την εμφάνισή της η διαφοροποίηση ανάμεσα στον αντιληπτό και τον πραγματικό πολιτικό κίνδυνο, υπό την έννοια του διαχωρισμού εκείνων των παραγόντων που δημιουργούν μεν σημαντική πολιτική ή κοινωνική αστάθεια αλλά δεν επηρεάζουν επί της ουσίας τις δράσεις της επιχείρησης και εκείνων των παραγόντων που έχουν πραγματικές επιπτώσεις στην επιχειρηματική δραστηριότητα. Στη συνέχεια του σταδίου αυτού, οι αναλυτές πολιτικού κινδύνου της επιχείρησης αναπτύσσουν μια σειρά από σενάρια βασισμένα σε μελέτες εμπειρογνομώνων, εστιάζοντας σε υψηλού επιπέδου, λεπτομερείς πληροφορίες και δομημένα δεδομένα (Μαυρομάτης, 2018).

Στο επόμενο στάδιο, αυτό της αξιολόγησης, οι αναλυτές πολιτικού κινδύνου αξιολογούν και ποσοτικοποιούν τον δυνητικό αντίκτυπο του κάθε σεναρίου στις δραστηριότητες της επιχείρησης. Τη διαδικασία αυτή ακολουθεί μια ιεράρχηση των κινδύνων επί της βάσης της πιθανότητας να συμβεί το εκάστοτε σενάριο και του βάρους των επιπτώσεών του. Τέλος, κατά τη φάση διαχείρισης του πολιτικού κινδύνου, τίθεται σε εφαρμογή ένα αποτελεσματικό σύστημα για την αντιμετώπιση των δυνητικών σεναρίων. Ουσιαστικά, οι αναλυτές καταρτούν σχέδιο με πιθανές μεθόδους διαχείρισης και μετριασμού των παραγόντων που προκαλούν τον πολιτικό κίνδυνο, χρησιμοποιώντας ένα ευρύ φάσμα εργαλείων που οι επιχειρήσεις έχουν στη διάθεσή τους (Μαυρομάτης, 2018). Με τον τρόπο αυτό σχηματίζονται συγκεκριμένα μοντέλα ανάλυσης πολιτικού κινδύνου, τα οποία θα παρουσιαστούν στη συνέχεια.

2.5 Συγκριτικά μοντέλα ανάλυσης πολιτικού κινδύνου

Μοντέλα ανάλυσης πολιτικού κινδύνου αποτελούν εκείνες οι αναπαραστάσεις που καταρτώνται με σκοπό την καλύτερη κατανόηση, προσαρμογή, διαχείριση και έλεγχο των παραγόντων πολιτικού κινδύνου. Κάθε μοντέλο ακολουθεί διαφορετικό ερμηνευτικό πλαίσιο και περιλαμβάνει διαφορετικό αριθμό μεταβλητών, συνδυασμό και στάθμιση αυτών (Matthee, 2017).

Τα μοντέλα που χρησιμοποιούνται περισσότερο για την ανάλυση πολιτικού κινδύνου μπορούν να διακριθούν σε πέντε κατηγορίες. Η πρώτη περιλαμβάνει μοντέλα “grand tours”. Όπως φαίνεται και από την ονομασία τους, αυτά τα μοντέλα αφορούν τις προσπάθειες αναλυτών πολιτικού κινδύνου να αποτυπώσουν το πολιτικό και επιχειρηματικό κλίμα που επικρατεί σε μια γεωγραφική περιοχή μέσω επανειλημμένων επισκέψεων εκπροσώπων της επιχείρησης στην υπό εξέταση χώρα υποδοχής. Η δεύτερη κατηγορία μοντέλων χαρακτηρίζεται ως “old hands” και περιλαμβάνει την αναζήτηση πληροφοριών και συμβουλών από συγκεκριμένους εμπειρογνώμονες, όπως οι διπλωματικοί απεσταλμένοι, οι δημοσιογράφοι ή εν γένει στελέχη με εμπειρία στην υπό εξέταση χώρα υποδοχής. Η τρίτη κατηγορία μοντέλων περιλαμβάνει τις τεχνικές Delphi, οι οποίες αναπτύχθηκαν κατά τη δεκαετία του 1960 από την RAND Corporation. Οι τεχνικές αυτές συγκεντρώνουν τις απόψεις εμπειρογνομόνων υπό ελεγχόμενες συνθήκες με σκοπό τη συλλογή συνολικών δεικτών και μετρήσεων πολιτικού κινδύνου (Sottilotta, 2013). Η τέταρτη κατηγορία αφορά ποσοτικά μοντέλα ανάλυσης, τα οποία περιλαμβάνουν ονομαστικές, ταξινομικές ή άλλου τύπου μεταβλητές, αποσκοπώντας σε μια πολυπαραγοντική ανάλυση διαφόρων δεικτών, όπως η πολιτική σταθερότητα κ.ά. (Matthee, 2017).

Η πέμπτη κατηγορία μοντέλων αφορά πιο πρόσφατες προσεγγίσεις που στοχεύουν στη μοντελοποίηση του κινδύνου βάσει υποθέσεων αναφορικά με την αιτιώδη σχέση που συνδέει συγκεκριμένους παράγοντες του πολιτικού περιβάλλοντος με την πιθανότητα γεγονότων πολιτικού κινδύνου. Τέτοια μοντέλα χρησιμοποιούνται για την πραγματοποίηση ανάλυσης σεναρίων, καθώς και για την παροχή συγκεντρωτικών μετρήσεων πολιτικού κινδύνου (Sottilotta, 2013).

Ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν ορισμένα παραδείγματα. Το μοντέλο που προτείνει ο Brink (2004) το οποίο περιλαμβάνει τρεις διαστάσεις προς ανάλυση: τον πολιτικό κίνδυνο, που μελετάται στη βάση 37 δεικτών, τον οικονομικό κίνδυνο που περιλαμβάνει 41 δείκτες και τον κοινωνικό κίνδυνο με 25 δείκτες, καθένας εκ των οποίων μπορεί είτε να χρησιμοποιηθεί είτε όχι, αλλά και να σταθμιστεί διαφορετικά σε συνάρτηση με τις ανάγκες του εκάστοτε χρήστη του μοντέλου. Η ιδιωτική συμβουλευτική εταιρία Political Risk Services (PRS) Group ακολουθεί τη δική της μεθοδολογία σύμφωνα με την οποία καταρτώνται διαφοροποιημένες προβλέψεις πολιτικού κινδύνου για τρεις κατηγορίες

επενδύσεων: τις χρηματοοικονομικές συναλλαγές, τις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις και τις εξαγωγές, με δύο διαφορετικούς χρονικούς ορίζοντες: 18 μήνες και 5 χρόνια. Οι προβλέψεις αυτές πραγματοποιούνται βάσει των εκτιμήσεων εμπειρογνομόνων των εκάστοτε χωρών σε σχέση με τα τρία πιο πιθανά μελλοντικά σενάρια για το πολιτικό τους καθεστώς. Επιπλέον, δημιουργούνται αξιολογήσεις κρατών με βάση τρεις κατηγορίες κινδύνου: πολιτικό, χρηματοοικονομικό και οικονομικό, περιλαμβάνοντας 12 σταθμισμένες μεταβλητές που καλύπτουν ένα εύρος πολιτικών και κοινωνικών παραγόντων (Howell, 2014).

Περνώντας σε πιο σύγχρονα μοντέλα, οι Graham, Johnston και Kingsley (2015) προσπάθησαν να δημιουργήσουν ένα ενιαίο μοντέλο πολιτικού κινδύνου σε αντίθεση με τα υπάρχοντα η πλειοψηφία των οποίων εστιάζει σε συγκεκριμένους τύπους πολιτικού κινδύνου αλλά και τύπους επιχειρήσεων. Το μοντέλο τους αναλύει ταυτόχρονα: τους τρεις βασικούς τύπους πολιτικού κινδύνου (τον πόλεμο, την απαλλοτρίωση και τους περιορισμούς μεταβίβασης), το περιβάλλον των ιδιωτών ξένων επενδυτών συμπεριλαμβάνοντας και τις εμπορικές τράπεζες, τους ετερογενείς περιορισμούς που τίθενται από τις κυβερνήσεις, καθώς και τις τρεις κύριες κατηγορίες ικανότητας των επενδυτών (το επίπεδο πληροφόρησης, την ευκολία εξόδου και την ικανότητα αντίστασης). Τέλος, οι Jeutang και Kesse (2021) δημιούργησαν έναν δείκτη πολιτικής σταθερότητας που βασίζεται στην ανάλυση κύριου παράγοντα (principal component analysis) με σκοπό να αποδοθεί σε κάθε χώρα που εξετάζεται ένας βαθμός πολιτικής σταθερότητας. Ο δείκτης αυτός περιλαμβάνει επτά παράγοντες που καταγράφουν πτυχές του πολιτικού κινδύνου. Μετά την ανάλυση ο δείκτης κανονικοποιείται ώστε να κυμαίνεται μεταξύ του μηδενός και του ενός, έτσι ώστε όσο πιο υψηλός είναι ο βαθμός του δείκτη τόσο μεγαλύτερη σταθερότητα να συνεπάγεται σε σχέση με την υπό διερεύνηση χώρα.

2.6 Οφέλη διαχείρισης πολιτικού κινδύνου

Σημαντικό όφελος από τη διενέργεια ανάλυσης πολιτικού κινδύνου μπορεί να έχει κάθε επιχείρηση, η οποία σχεδιάζει να διεθνοποιήσει τις δραστηριότητές της, προτού το πράξει. Καθώς η διεθνοποίηση της λειτουργίας μιας επιχείρησης απαιτεί την επένδυση σεβαστών χρηματικών πόρων, είναι σημαντικό οι διαχειριστές της να έχουν επίγνωση του πιθανού πολιτικού κινδύνου. Πολιτικά γεγονότα ή η εμπλοκή πολιτικών δυνάμεων μπορεί αν δημιουργήσουν δυσμενείς συνέπειες στη λειτουργία μιας επιχείρησης με αποτέλεσμα να δυσχεραίνουν τη δημιουργία κερδών. Η ανάλυση πολιτικού κινδύνου του εκάστοτε κράτους επιλογής προβλέπει ακριβώς αυτή την πιθανότητα τέτοια γεγονότα να λάβουν χώρα κι ως εκ τούτου, μια τέτοια ολοκληρωμένη εξέταση της πολιτικής επικαιρότητας ενός κράτους μπορεί να υποδείξει εάν τελικά η διεθνοποίηση της επιχείρησης ενδέχεται να έχει θετική ή αρνητική έκβαση (Köseoğlu, 2021).

Ένα παράδειγμα αλλαγής της συμπεριφοράς μιας επιχείρησης σε συνάρτηση με την ανάλυση πολιτικού κινδύνου παρέχει μελέτη τα αποτελέσματα της οποίας υποδεικνύουν ότι οι επιχειρήσεις που αντιμετωπίζουν υψηλότερα ποσοστά πολιτικού κινδύνου αλλάζουν τις επενδυτικές τους στρατηγικές, επενδύοντας λιγότερο σε μη αναστρέψιμες επενδύσεις κεφαλαίου και περισσότερο σε αναστρέψιμες βραχυπρόθεσμες λειτουργικές επενδύσεις (Banerjee & Dutta, 2022). Άλλη μελέτη επισημαίνει ότι εάν η ανάλυση πολιτικού κινδύνου δείξει ότι μια επιχείρηση αναμένει σημαντικό πολιτικό κίνδυνο, τότε η αξία της επιλογής του να περιμένει πριν επενδύσει ανεβαίνει κι έτσι, μια ορθολογική επιχείρηση μπορεί να καθυστερήσει την πραγματοποίηση επενδύσεων μέχρι μερικώς ή ολικώς να επιλυθούν οι παράγοντες που εισάγουν πολιτικό κίνδυνο (Julio & Yook, 2012). Τα παραδείγματα αυτά αναδεικνύει τα σημαντικά οφέλη που μπορεί να παρέχει η ανάλυση πολιτικού κινδύνου κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων μιας επιχειρηματικής μονάδας.

Άλλα σημαντικά οφέλη που μπορεί να αποκομίσει μια επιχείρηση εάν ενσωματώσει στα υφιστάμενα συστήματα διαχείρισης κινδύνων που διαθέτει και την ανάλυση πολιτικού κινδύνου περιλαμβάνουν: το μειωμένο κόστος διαχείρισης κινδύνου μέσω μιας περισσότερο ορθολογικής αντιστάθμισης, την αυξημένη ικανότητα για στρατηγική ανάπτυξη και την οργανωτικότητα που προϋποθέτει, τη μείωση των απωλειών μέσω της καλύτερης προετοιμασίας για τη διαχείριση κρίσεων, τη βελτίωση των επιδόσεων της επιχείρησης, καθώς και τη δημιουργία νέων πηγών εσόδων μέσω της πρόσβασης σε αγορές που υπό διαφορετικές συνθήκες, χωρίς την ανάλυση του πολιτικού κινδύνου, θα ήταν υπερβολικά επικίνδυνες (“Managing Political Risk”, 2012).

3 Πράσινη μετάβαση στην Ελλάδα

Η Ελλάδα, όπως και ολόκληρος ο πλανήτης, βρίσκεται ιδιαίτερα κατά τις τελευταίες δεκαετίες αντιμέτωπη με μια ραγδαία κλιμακούμενη κλιματική αλλαγή που έχει οδηγήσει σε περιβαλλοντική κρίση. Τόσο στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και σε εθνικό επίπεδο, η Ελλάδα ενσωματώνει στον στρατηγικό της σχεδιασμό πρωτοβουλίες και δράσεις αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής και μετάβασης στην κυκλική οικονομία.

3.1 Κλιματική αλλαγή

Η κλιματική αλλαγή αποτελεί το φαινόμενο εκείνο που περιλαμβάνει την αλλαγή των κλιματικών συνθηκών κυρίως εξ αιτίας των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Τόσο τα φυσικά συστήματα όσο και οι ανθρώπινες δραστηριότητες αποτελούν πηγές εκπομπής αερίων του θερμοκηπίου με τα πρώτα να περιλαμβάνουν δασικές εκτάσεις, σεισμικά φαινόμενα, παγετούς, υγρότοπους, ωκεανούς και ηφαίστεια και τα δεύτερα να σχετίζονται κατά βάση με την παραγωγή ενέργειας, τις βιομηχανικές δραστηριότητες και τις διαδικασίες χρήσης γης. Με τη σειρά τους, οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου έχουν ως αποτέλεσμα τη δέσμευση θερμότητας στην ατμόσφαιρα της γης, γεγονός που αποτελεί τη βασική αιτία της υπερθέρμανσης του πλανήτη. Οι συνέπειες της αύξησης της θερμοκρασίας του πλανήτη είναι εμφανείς μεταξύ άλλων στην άνοδο της στάθμης των θαλασσών και στην εκδήλωση ακραίων καιρικών φαινομένων, πλημμυρικών φαινομένων και φαινομένων ξηρασίας. Μέχρι σήμερα, οι ανθρωπογενείς δραστηριότητες ως πηγή εκπομπής αερίων του θερμοκηπίου έχουν προκαλέσει αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη της τάξεως περίπου του 10C συγκριτικά με την προ-βιομηχανική εποχή, ενώ εκτιμήσεις θέλουν το επίπεδο της αύξησης να ενδέχεται να φτάσει τους 1,5 0C μεταξύ 2030 και 2052 σε περίπτωση που δε μειωθούν οι τρέχοντες ρυθμοί εκπομπών (Fawzy, Osman, Doran & Rooney, 2020).

Πέρα από την απειλή στη βιοποικιλότητα και τα οικοσυστήματα, η κλιματική αλλαγή φέρνει μαζί της και σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις, όπως η εξάπλωση ασθενειών, η περιβαλλοντική μετανάστευση, η υποπαραγωγικότητα, ο πληθωρισμός κ.ά.. Η πανδημία του κορονοϊού είναι το πιο πρόσφατο παράδειγμα που καταδεικνύει τόσο τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην αντιμετώπιση πανδημικών φαινομένων -μέσω της υπονόμησης των καθοριστικών για την υγεία περιβαλλοντικών παραγόντων και της άσκησης επιπλέον πίεσης στα συστήματα υγείας- όσο και τη μη ετοιμότητα των κρατικών μηχανισμών να αντιμετωπίσουν αυτές τις επιπτώσεις (World Economic Forum, 2021).

Η σοβαρότητα της κατάστασης στην οποία βρίσκεται ο πλανήτης εξ αιτίας της κλιματικής αλλαγής γίνεται, λοιπόν, εμφανής. Παράλληλα, εμφανής γίνεται και η ανεπάρκεια των προσπαθειών αντιμετώπισης και προσαρμογής σε αυτήν, γεγονός που καθιστά τις ανθρώπινες κοινωνίες ακόμη πιο ευάλωτες. Υπό αυτό το πρίσμα, η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) προωθεί συστηματικά κατά τα τελευταία χρόνια μέτρα που στοχεύουν στο να καταστεί η Ευρώπη η πρώτη κλιματικά ουδέτερη ήπειρος μέχρι το τέλος του 2050. Στο πλαίσιο αυτό, επιθυμεί να μειώσει τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό και να αυξήσει τις απορροφήσεις αερίων από την ατμόσφαιρα ώστε να καταστούν εφικτές «μηδενικές καθαρές εκπομπές». Προς το σκοπό αυτό έχει θέσει τον επιμέρους στόχο της μείωσης των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά τουλάχιστον 55% μέχρι και το 2030. Όλο το πλαίσιο της στρατηγικής που έχει καταρτίσει η Ένωση και περιλαμβάνει τους στόχους και τη δέσμη μέτρων και δράσεων για τη βελτίωση της ικανότητας αντιμετώπισης των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής σε ενωσιακό, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο βρίσκεται στην Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία. Τέλος, η ΕΕ τοποθετεί τις προσπάθειες μετάβασης σε μια περισσότερο πράσινη Ευρώπη παράλληλα με τις προσπάθειες ανάκαμψης από τις επιπτώσεις της πανδημίας του κορονοϊού (European Commission, 2021). Σε εθνικό επίπεδο, η Ελλάδα για τη διαχείριση των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής έχει αναπτύξει την Εθνική Στρατηγική για την Προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή (2016) καθώς και το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ενέργεια και το Κλίμα (2019).

3.2 Κυκλική οικονομία

Η κυκλική οικονομία αποτελεί ένα εναλλακτικό μοντέλο παραγωγής και κατανάλωσης που σχεδιάζεται με στόχο την αποκατάσταση και διατήρηση των προϊόντων, των συστατικών στοιχείων και των υλικών στη μέγιστη δυνατή χρησιμότητα και αξία σε όλο τον κύκλο ζωής τους. Παράλληλα, η κυκλική οικονομία στοχεύει στην αξιοποίηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, στην κατάργηση της χρήσης τοξικών χημικών ουσιών και στην εξάλειψη των αποβλήτων. Ως προς τους τρόπους που η κυκλική οικονομία δύναται να επιτύχει τους σκοπούς της, ουσιαστικά το πράττει μέσω αναπτυξιακών δράσεων που δεν αυξάνουν την κατανάλωση πόρων, μέσω ριζικών μεταρρυθμίσεων στην παραγωγή και κατανάλωση, καθώς και μέσω του επανασχεδιασμού των βιομηχανικών συστημάτων (Κοτταρίδη, 2020).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει κάνει εμφανές το ενδιαφέρον της για την κυκλική οικονομία ήδη από το πρώτο σχέδιο δράσης για την Κυκλική Οικονομία που εκπόνησε το 2015 και το οποίο επικεντρώθηκε στην ανακυκλωσιμότητα των προϊόντων. Το νέο σχέδιο δράσης της Ένωσης για την Κυκλική Οικονομία παρουσιάστηκε τον Μάρτιο του 2020 και εντάχθηκε στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας, ενώ παράλληλα για την κατάρτισή του ελήφθη υπόψη και η νέα βιομηχανική στρατηγική. Κεντρικό ζήτημα με το οποίο ασχολείται το νέο αυτό σχέδιο δράσης της ΕΕ αποτελεί η λήψη προληπτικών μέτρων κυρίως σε σχέση με τη διαχείριση αποβλήτων, ώστε να επιτευχθεί η μετάβαση από μια γραμμική σε μια κυκλική οικονομία. Παράλληλα, η Ένωση θέτει το στόχο της επίτευξης μιας οικονομίας ουδέτερης σε σχέση με τον άνθρακα, περιβαλλοντικά βιώσιμης χωρίς τοξικές ουσίες και πλήρως κυκλικής μέχρι το τέλος του 2050 (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2021).

Τα οφέλη από τη μετάβαση σε ένα τέτοιο μοντέλο οικονομίας είναι πολλά. Αρχικά, συνδράμει στην παροχή ανθεκτικότερων και πιο καινοτόμων αγαθών προς το καταναλωτικό κοινό, γεγονός που οδηγεί στην εξοικονόμηση σημαντικού μεγέθους πόρων από τον προϋπολογισμό των καταναλωτών κι ως εκ τούτου σε ένα μακροπρόθεσμο επίπεδο βελτιώνεται η ποιότητα ζωής τους. Ταυτόχρονα, η μετάβαση προς την κυκλική οικονομία φέρνει μαζί της και μείωση της περιβαλλοντικής επιβάρυνσης, ενίσχυση της ασφάλειας του εφοδιασμού πρώτων υλών, αύξηση της ανταγωνιστικότητας, ενδυνάμωση της καινοτομίας, προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης και δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, που για την επικράτεια της Ένωσης υπολογίζονται σε περίπου 700.000 μέχρι το τέλος του 2030. Τέλος, μέτρα του νέου σχεδίου δράσης όπως η πρόληψη και η διαχείριση αποβλήτων, ο οικολογικός σχεδιασμός, η κουλτούρα επαναχρησιμοποίησης των προϊόντων κ.ά. μπορούν να εξοικονομήσουν οικονομικούς πόρους για τις επιχειρήσεις, ενώ παράλληλα συμβάλλουν

στη μείωση των συνολικών ετήσιων εκπομπών αερίου του θερμοκηπίου (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2021).

Με τους τρόπους αυτούς η κυκλική οικονομία είναι σε θέση να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Σε σχέση με τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου εκτιμάται ότι η επιστράτευση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας είναι ικανή να αντιμετωπίσει περίπου το 55% του συνόλου των εκπομπών, ενώ το υπόλοιπο 45% προέρχεται από την παραγωγή και κατανάλωση προϊόντων και τροφίμων, πεδίο στο οποίο τα οφέλη από την κυκλική οικονομία είναι, όπως καταδείχθηκε, σημαντικά (Ellen MacArthur Foundation, 2019).

Στην Ελλάδα έχει καταρτιστεί το 2018 Εθνική Στρατηγική για την Κυκλική Οικονομία και το 2021 ένα Νέο Σχέδιο Δράσης. Σύμφωνα με την Εθνική Στρατηγική, η μετάβαση σε ένα μοντέλο κυκλικής οικονομίας κρίνεται επιτακτική για τη χώρα μας, καθώς υστερεί σε μεγάλο βαθμό σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ενώ την ίδια στιγμή το επίπεδο δυσκολιών αυξάνεται λόγω των περιορισμένων διαθέσιμων πόρων και των ιδιαίτερων γεωγραφικών της χαρακτηριστικών. Έτσι, η κυκλική οικονομία είναι σε θέση να συμβάλει στην αναπτυξιακή στρατηγική της Ελλάδας και να αποτελέσει υποστηρικτικό παράγοντα της βιώσιμης ανάπτυξης και ευημερίας της ελληνικής οικονομίας (Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, 2018). Έχοντας ως γνώμονα τα παραπάνω, το Νέο Σχέδιο Δράσης για την Κυκλική Οικονομία εισάγει 66 δράσεις εκ των οποίων οι 45 αφορούν σε βασικές οικονομικές πτυχές, όπως η παραγωγή και η κατανάλωση, η πρόληψη και διαχείριση αποβλήτων και άλλα οριζόντια θέματα, ενώ οι υπόλοιπες 21 θέτουν προτεραιότητα την αντιμετώπιση ζητημάτων με βασικά προϊόντα όπως τα ηλεκτρονικά, οι μπαταρίες, τα οχήματα, οι συσκευασίες, τα πλαστικά, τα υφάσματα, οι κτηριακές κατασκευές και τα τρόφιμα (Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, 2021).

3.3 Σχέδιο Ελλάδα 2.0

Το Ελληνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (Ελλάδα 2.0) αποτελεί ένα πλάνο δράσεων που έχει σχεδιαστεί για να συμβάλει στον οικονομικό και κοινωνικό μετασχηματισμό μέσω της επίδρασης στην οικονομική δραστηριότητα, τον τεχνολογικό τομέα, τις κοινωνικές συμπεριφορές και νοοτροπίες και τους διαφόρους θεσμούς. Οι στόχοι του Σχεδίου χωρίζονται σε τρεις συνιστώσες με την πρώτη να περιλαμβάνει την προσπάθεια διαχείρισης και περιορισμού των δυσμενών συνεπειών που έφερε σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο η πανδημία του κορονοϊού, τη δεύτερη να αφορά τον εντοπισμό των παραγωγικών και επενδυτικών κενών και την προσπάθεια κάλυψής τους και την τρίτη να σχετίζεται με την ενίσχυση της αναπτυξιακής πορείας, τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, καθώς και την ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής ανθεκτικότητας («Ελλάδα 2.0», 2021).

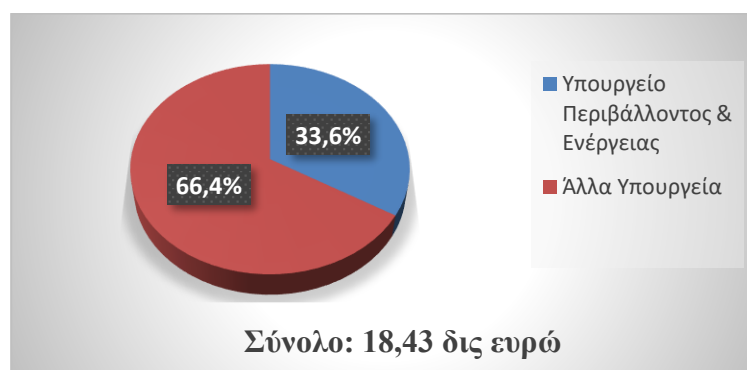
Με πενταετές ορίζοντα δράσης, το Σχέδιο περιλαμβάνει συνολικά 106 επενδύσεις και 68 μεταρρυθμίσεις που διαρθρώνονται σε τέσσερις Πυλώνες: ο πρώτος Πυλώνας αφορά την Πράσινη Μετάβαση, ο δεύτερος την Ψηφιακή Μετάβαση, ο τρίτος την Απασχόληση, τις Δεξιότητες και την Κοινωνική Συνοχή και ο τέταρτος τις Ιδιωτικές Επενδύσεις και τον Μετασχηματισμό της Οικονομίας. Οι τέσσερις αυτοί Πυλώνες επιμερίζονται σε δεκαοκτώ Άξονες (τέσσερις, τρεις, τέσσερις και επτά, αντίστοιχα), οι οποίοι ευθυγραμμίζονται συνεκτικά και λειτουργικά με τους έξι Πυλώνες του Κανονισμού για το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας («Ελλάδα 2.0», 2021).

3.4 Υ.Π.ΕΝ. και Ταμείο Ανάκαμψης & Ανθεκτικότητας

Ο προϋπολογισμός του Σχεδίου ανέρχεται σε περίπου 60 δισεκατομμύρια ευρώ που αντλούνται κατά το ήμισυ από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας. Ειδικότερα, τα 18,43 δις ευρώ προέρχονται από επιδοτήσεις και τα 12,73 δις ευρώ από δάνεια. Το ποσό που θα κληθεί να διαχειριστεί το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας (Υ.Π.ΕΝ.) ανέρχεται συνολικά σε 6,19 δις ευρώ, δηλαδή σε 33,6% επί του συνόλου των επιδοτήσεων που θα δοθούν στην Ελλάδα μέσω του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας («Ελλάδα 2.0», 2021).



Γράφημα 1. Κατανομή Επιδοτήσεων Ταμείου Ανάκαμψης & Ανθεκτικότητας σε δισεκατομμύρια ευρώ



Γράφημα 2. Κατανομή Επιδοτήσεων Ταμείου Ανάκαμψης & Ανθεκτικότητας ως ποσοστό % επί του συνόλου

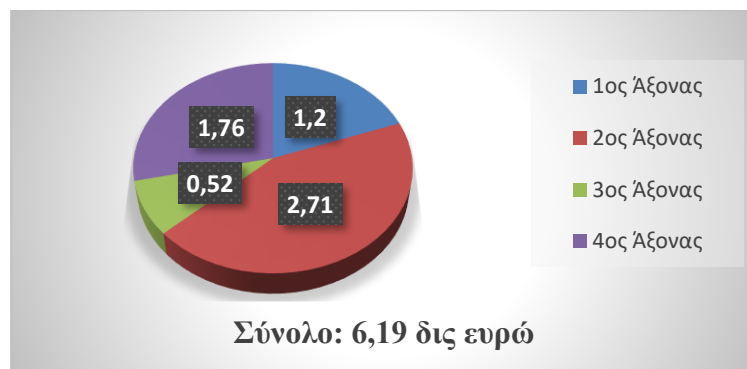
3.5 Πράσινος πυλώνας και χρηματοδοτούμενες δράσεις

Εστιάζοντας στον πρώτο Πυλώνα, οι επενδύσεις και μεταρρυθμίσεις της Πράσινης Μετάβασης περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων:

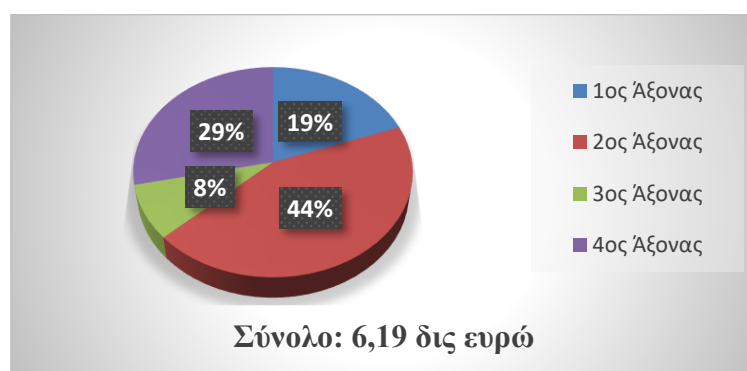
- Τη διασύνδεση των ελληνικών νησιών ώστε να μειωθεί το ενεργειακό κόστος και να αξιοποιηθούν σε μεγαλύτερο βαθμό οι Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας
- Την υπογειοποίηση του ηλεκτρικού δικτύου σε αστικές και δασικές περιοχές ώστε να προστατευτεί από ακραία καιρικά φαινόμενα και να αποτραπεί η πιθανότητα εκδήλωσης πυρκαγιών
- Ένα εκτεταμένο πρόγραμμα ενεργειακής αναβάθμισης κτιρίων και υποδομών
- Μεταρρυθμίσεις για τη διαχείριση και αντιμετώπιση της Ενεργειακής Φτώχειας
- Την προώθηση της ηλεκτροκίνησης
- Μεταρρυθμίσεις στον πολεοδομικό σχεδιασμό
- Στρατηγικές αστικής ανάπλασης με υψηλή αναπτυξιακή και περιβαλλοντική αξία
- Επενδύσεις σε αρδευτικά και αντιπλημμυρικά έργα
- Νέο Εθνικό Σχέδιο Αναδάσωσης
- Δράσεις για την προστασία της βιοποικιλότητας

Οι επενδύσεις και οι μεταρρυθμίσεις της Πράσινης Μετάβασης εντάσσονται, όπως ήδη αναφέρθηκε, σε τέσσερις άξονες.

1. Ο πρώτος αφορά τη μετάβαση σε ένα νέο ενεργειακό μοντέλο πιο φιλικό προς το περιβάλλον. Ο προϋπολογισμός του ανέρχεται σε 1,2 δις ευρώ.
2. Ο δεύτερος σχετίζεται με την ενεργειακή αναβάθμιση των κτιριακών υποδομών της χώρας και τη χωροταξική μεταρρύθμιση. Ο προϋπολογισμός του ανέρχεται σε 2,71 δις ευρώ.
3. Ο τρίτος περιλαμβάνει τη μετάβαση σε ένα περισσότερο πράσινο και βιώσιμο σύστημα μεταφορών. Ο προϋπολογισμός του ανέρχεται σε 0,52 δις ευρώ.
4. Ο τέταρτος συνδέεται με την αειφόρο χρήση των φυσικών πόρων, την ανθεκτικότητα στην κλιματική αλλαγή και τη διατήρηση της βιοποικιλότητας. Ο προϋπολογισμός του ανέρχεται σε 1,76 δις ευρώ (Ελλάδα 2.0: Αναλυτική Περιγραφή Δράσεων, 2021).



Γράφημα 3. Κατανομή Πόρων ανά Άξονα δράσης σε δισεκατομμύρια ευρώ



Γράφημα 4. Κατανομή Πόρων ανά Άξονα δράσης ως ποσοστό % επί του συνόλου

4 Ανάλυση επιπτώσεων του πολιτικού κινδύνου στην πράσινη μετάβαση της Ελλάδας

Η διάθεση κεφαλαίων υπό τη μορφή χρηματοδοτήσεων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας στην Ελλάδα είναι θεμελιώδους σημασίας για τη χώρα με πολυεπίπεδες προεκτάσεις και αφορούν σε κάθε πτυχή της ελληνικής κοινωνικοοικονομικής ζωής. Οι επενδύσεις αυτές θα αναζωογονήσουν την ελληνική κοινωνία, την οικονομία και θα καθορίσουν σε μεγάλο βαθμό το μέλλον της χώρας. Ταυτόχρονα αναμένεται και η προσέλκυση μεγάλων ιδιωτικών επενδύσεων τόσο από το εσωτερικό όσο και από το εξωτερικό. Το σημαντικότερο, ωστόσο, είναι το ζήτημα του πράσινου μετασχηματισμού της χώρας και της μετάβασης σε ένα μοντέλο κυκλικής οικονομίας

Λόγω του μεγέθους του εγχειρήματος και της κρισιμότητας της διακύβευσης για την Ελλάδα θεωρείται αναγκαία η εξέταση των μεγάλων πολιτικών κινδύνων, οι οποίοι λαμβάνονται υπ' όψιν κατά την αξιολόγηση του συνολικού κινδύνου σε μια χώρα. Το μοντέλο που θα χρησιμοποιηθεί στην παρούσα ανάλυση πολιτικού κινδύνου για την Ελλάδα ως προς την ικανότητά της να ολοκληρώσει επιτυχώς τον πράσινο μετασχηματισμό της είναι ο δείκτης ICRG¹, δηλαδή ο Διεθνής Οδηγός για τον Κίνδυνο Χώρας. Ο δείκτης βασίζεται σε 22 συστατικά στοιχεία τα οποία είναι ομαδοποιημένα σε τρεις κατηγορίες κινδύνου: πολιτικό (12), συναλλαγματικό (5) και οικονομικό (5). Ωστόσο, για ευνόητους λόγους στο πλαίσιο της παρούσης διπλωματικής εργασίας θα αξιοποιηθεί μόνο το σκέλος που αφορά τον πολιτικό κίνδυνο και όχι τις υπόλοιπες κατηγορίες κινδύνων από τους οποίους συναποτελείται ο κίνδυνος χώρας (country risk). Ο δείκτης ICRG (International Country Risk Guide Index) παρουσιάστηκε το 1980 από τους συντάκτες του Newsletter International Report, και το 1992 ενσωματώθηκε στις υπηρεσίες πρόβλεψης κινδύνου του PRS Group προς τους επιχειρηματικούς πελάτες του

¹Το μοντέλο είναι το πρώτο το οποίο θεωρεί τον πολιτικό κίνδυνο σαν ένα από τα τρία συστατικά στοιχεία ενός διευρυμένου όρου που ορίζεται ως «κίνδυνος χώρας».

Αρχικά θα εκτιμηθεί ο πολιτικός κίνδυνος στην Ελλάδα και οι διαφορετικοί κίνδυνοι θα ταξινομηθούν σε μία μήτρα κινδύνων. Εν συνεχεία θα υιοθετηθεί ένα υποθετικό σενάριο εκδήλωσης πολιτικού κινδύνου και θα ακολουθήσουν οι πιθανές εκβάσεις ανάλογα με τα γεγονότα που θα ακολουθήσουν από την εκδήλωση του κινδύνου.

Για να προκύψει ο βαθμός κινδύνου της εξεταζόμενης χώρας η διαδικασία βαθμολόγησης γίνεται ως εξής: αρχικά αποδίδεται ένας βαθμός σε κάθε ένα από τα συστατικά στοιχεία και στη συνέχεια αθροίζονται. Προκειμένου να γίνουν οι εκτιμήσεις και οι αξιολογήσεις, εκχωρείται σε κάθε συστατικό στοιχείο μια μέγιστη αριθμητική τιμή/αξία (βαθμοί κινδύνου), όπου η μεγαλύτερη τιμή αντιστοιχεί σε χαμηλότερο πιθανό κίνδυνο και η μικρότερη αριθμητική τιμή (δηλαδή, το μηδέν) ανταποκρίνεται στον υψηλότερο πιθανό κίνδυνο. Η μεγαλύτερη βαθμολογία που μπορεί να αποδοθεί σε κάθε μια από τις συνιστώσες είναι συγκεκριμένη και προκαθορισμένη από το σύστημα και εξαρτάται από την σπουδαιότητα (στάθμιση) που έχει το συγκεκριμένο συστατικό στοιχείο.

4.1 Στοιχεία μοντέλου

Στον ακόλουθο πίνακα παρουσιάζονται τα συστατικά στοιχεία που θα χρησιμοποιηθούν για την μέτρηση του πολιτικού κινδύνου στην Ελλάδα, καθώς και οι αντίστοιχες μέγιστες δυνατές βαθμολογίες που είναι δυνατό να τους αποδοθούν.

Πίνακας 2. Στοιχεία πολιτικού κινδύνου κατά ICRG (Global Strategy, 2021)

A/A	Συστατικό στοιχείο	Υποδιαίρεσεις	Μέγιστη βαθμολογία
A	Σταθερότητα της κυβέρνησης	- Ενότητα της κυβέρνησης (4) - Νομοθετική δύναμη (4) - Λαϊκή υποστήριξη (4)	(12)
B	Κοινωνικοοικονομικές συνθήκες	- Ποσοστό ανεργίας (4) - Εμπιστοσύνη καταναλωτών (4) - Επίπεδο φτώχειας (4)	(12)
C	Επενδυτικό προφίλ	- Βιωσιμότητα των διαφόρων συμβολαίων (4) - Ευκολία επαναπατρισμού (4) - Καθυστερήσεις πληρωμών (4)	(12)
D	Εσωτερικές συγκρούσεις	- Εμφύλιος πόλεμος ή απειλή πραξικοπήματος (4) - Τρομοκρατία και πολιτική βία (4) - Πολιτικές & κοινωνικές αναταραχές (4)	(12)
E	Εξωτερικές συγκρούσεις	- Πόλεμος (4) - Διασυννοριακές συγκρούσεις (4) - Ξένες πιέσεις (4)	(12)
F	Διαφθορά	-	(6)
G	Στρατιωτική επίδραση στην πολιτική	-	(6)
H	Θρησκευτικές εντάσεις	-	(6)
I	Νόμος και τάξη	- Νόμος (3) - Τάξη (3)	(6)
J	Εθνικές εντάσεις	-	(6)
K	Δημοκρατική υποχρέωση λογοδοσίας	-	(6)
L	Ποιότητα γραφειοκρατίας	-	(4)
Σύνολο			100

- **Σταθερότητα της κυβέρνησης – 12 βαθμοί**

Η κυβερνητική σταθερότητα αξιολογείται με βάση την ικανότητα της κυβέρνησης να εκτελεί και να διεκπεραιώνει με επιτυχία το πρόγραμμά της, όσο και με βάση την ικανότητά της να παραμείνει στην εξουσία. Οπότε, η βαθμολογία προκύπτει από την άθροιση των εξής παραγόντων: ενότητα κυβέρνησης, νομοθετική δύναμη και λαϊκή υποστήριξη. Η τιμή 4 ισοδυναμεί με πολύ χαμηλό κίνδυνο ενώ η τιμή 0 αντίστοιχα σε πολύ υψηλό κίνδυνο.

- **Κοινωνικοοικονομικές συνθήκες – 12 βαθμοί**

Με το συστατικό αυτό περιγράφονται οι κοινωνικές και οικονομικές πιέσεις που επικρατούν στην κοινωνία της εξεταζόμενης χώρας και προσδιορίζεται το εάν μπορούν οι πιέσεις αυτές να επιδράσουν στην κυβερνητική λειτουργία ή να οδηγήσουν σε κοινωνικές αναταραχές και δυσαρέσκεια. Ο βαθμός προκύπτει και πάλι από την άθροιση τριών παραγόντων: ποσοστό ανεργίας, εμπιστοσύνη καταναλωτών και επίπεδο φτώχειας.

- **Επενδυτικό προφίλ – 12 βαθμοί**

Το προφίλ επενδύσεων περιλαμβάνει τους παράγοντες που επηρεάζουν τον κίνδυνο των διαφόρων ξένων επενδύσεων. Και σ' αυτή την περίπτωση η βαθμολογία προσδιορίζεται από την άθροιση των εξής παραμέτρων: βιωσιμότητα των διαφόρων συμβολαίων και απαλλοτριώσεις, ευκολία επαναπατριsmού των κερδών και καθυστερήσεις πληρωμών.

- **Εσωτερικές συγκρούσεις – 12 βαθμοί**

Το στοιχείο αυτό αναφέρεται στην ύπαρξη πολιτικής βίας και στις πραγματικές ή δυνητικές της επιπτώσεις. Εάν δεν υφίσταται ένοπλη αντίδραση ή πολιτική αντιπολίτευση στις κυβερνητικές αποφάσεις τότε η βαθμολογία είναι υψηλή. Αντιθέτως, χαμηλή βαθμολογία αποδίδεται στην περίπτωση ύπαρξης εμφυλίου πολέμου. Η τελική αξιολόγηση προκύπτει από τους εξής τρεις παράγοντες: εμφύλιος πόλεμος σε συνδυασμό με απειλή πραξικοπήματος, πολιτική βία - τρομοκρατία, καθώς και πολιτικές και κοινωνικές αναταραχές.

- **Εξωτερικές συγκρούσεις – 12 βαθμοί**

Εδώ περιλαμβάνεται η εκτίμηση του κινδύνου για μια κυβέρνηση από τη δραστηριότητα άλλων χωρών, δηλαδή την άσκηση βίαιων εξωτερικών πιέσεων (διασυννοριακές συγκρούσεις, πόλεμος) και την εφαρμογή άλλων μέσων πίεσης (διπλωματικές πιέσεις, περιορισμοί εμπορικών συναλλαγών, διεθνείς κυρώσεις κ.λπ.). Είναι αυτονόητο ότι η ύπαρξη αυτού του είδους των στοιχείων μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τις διεθνείς επιχειρηματικές δραστηριότητες, περιορίζοντας λ.χ. τις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές και τις πραγματοποιούμενες επενδύσεις. Είναι ακόμη εφικτό να προκληθεί αλλοίωση στην κατανομή των πόρων μιας χώρας, ενώ δεν αποκλείεται μέχρι και βίαιη αλλοίωση της

κοινωνικής δομής. Οι τρεις παράγοντες: πόλεμος, διασυνοριακές συγκρούσεις και ξένες πιέσεις.

- **Διαφθορά – 6 βαθμοί**

Το συστατικό στοιχείο χρησιμοποιείται για την αξιολόγηση της διαφθοράς, κυρίως όσον αφορά το πολιτικό σύστημα μιας χώρας. Η ύπαρξη υψηλού επιπέδου διαφθοράς συνιστά κίνδυνο για επενδύσεις, καθώς μπορεί να προκαλέσει παραμόρφωση του οικονομικού περιβάλλοντος. Συνήθως, παρατηρούνται φαινόμενα μείωσης της κυβερνητικής και επιχειρηματικής αποτελεσματικότητας. Πιο συνήθης είναι η οικονομική διαφθορά που παίρνει τη μορφή ειδικών πληρωμών και δωροδοκιών. Ωστόσο, εδώ, αποδίδεται μεγαλύτερη βαρύτητα σε εκδηλώσεις διαφθοράς υπό μορφή νεποτισμού, απευθείας ανάθεσης σημαντικών θέσεων ευθύνης, πελατειακών σχέσεων κ.ο.κ..

- **Στρατιωτική επίδραση στην πολιτική – 6 βαθμοί**

Η ανάμειξη του στρατού στην πολιτική ζωή μιας χώρα αποτελεί ένδειξη μείωσης της δημοκρατικής λογοδοσίας. Η εμπλοκή του μπορεί να γίνει ποικιλοτρόπως. Στο υποθετικό σενάριο μιας πραγματικής ή επίπλαστης εσωτερικής ή εξωτερικής απειλής, προκύπτει άμεσα και αναγκαιότητα εμπλοκής του. Σε αυτή την περίπτωση προκύπτει συνακόλουθα και η ανάγκη αύξησης του προϋπολογισμού των αμυντικών δαπανών, πάντα σε βάρος άλλων δαπανών.

Από την άλλη πλευρά, υπάρχει και το φαινόμενο η κυβέρνηση μιας χώρας, απειλούμενη από το στρατό να εξαναγκαστεί να προβεί σε τροποποίηση μιας μέχρι τότε ακολουθούμενης πολιτικής της. Στην περίπτωση αυτή εντοπίζεται υψηλός κίνδυνος, καθ' ότι η κυβέρνηση αποδεικνύεται αδύναμη και ανίκανη να είναι αποτελεσματική.

- **Θρησκευτικές εντάσεις – 6 βαθμοί**

Βασική πηγή θρησκευτικών εντάσεων είναι η προσπάθεια αποκλεισμού θρησκειών από την κοινωνική και πολιτική ζωή ή η καταπίεση των θρησκευτικών ελευθεριών είτε σε πολιτειακό επίπεδο είτε από το υπάρχον καθεστώς. Μπορεί ακόμη να προέρχονται από την επιθυμία μιας θρησκευτικής ομάδας για έκφραση της ταυτότητάς της που οδηγεί σε διαχωρισμό και της θέσης της σε σχέση με την πολιτεία.

- **Νόμος και τάξη – 6 βαθμοί**

Ο νόμος και η τάξη αντιμετωπίζονται συνήθως ως ενιαίο στοιχείο, πρόκειται όμως για δύο διακριτούς παράγοντες και έτσι είναι δέον να αξιολογούνται. Το στοιχείο του νόμου αξιολογείται με βάση την ισχύ και την αμεροληψία ενός νομικού συστήματος, ενώ το στοιχείο της τάξης αξιολογείται με βάση το εάν μια κοινωνία συμμορφώνεται στους υφιστάμενους νόμους.

- **Εθνικές εντάσεις – 6 βαθμοί**

Στην περίπτωση αυτή αξιολογούνται οι εντάσεις στο εσωτερικό μιας χώρας που έχουν να κάνουν με φυλετικές, εθνικές ή γλωσσικές διακρίσεις. Χαμηλή βαθμολογία και άρα υψηλός κίνδυνος αποδίδεται εάν οι φυλετικές και εθνικές εντάσεις είναι υψηλές, λόγω της ύπαρξης επιμέρους ομάδων απρόθυμων να συμβιβαστούν. Υψηλή βαθμολογία και άρα χαμηλός κίνδυνος, εάν οι εντάσεις είναι ελάχιστες.

- **Δημοκρατική υποχρέωση λογοδοσίας – 6 βαθμοί**

Η εκτίμηση γίνεται με βάση την κυβερνητική ανταπόκριση στις ανάγκες του της χώρας και την ευαισθητοποίηση στα προβλήματά τους, καθώς και από την ύπαρξη θεσμών, αρχών και διαδικασιών που συνεπικουρούν το δικαίωμα της λαϊκής κυριαρχίας και ελέγχουν παράλληλα με το εκλογικό σώμα τις κυβερνητικές δράσεις

- **Ποιότητα γραφειοκρατίας – 4 βαθμοί**

Η ποιότητα της γραφειοκρατίας επηρεάζει άμεσα την εφαρμογή και υλοποίηση κάθε κυβέρνησης. Όπου ο γραφειοκρατικός μηχανισμός έχει την εξουσία, την εμπειρία και την τεχνογνωσία να εφαρμόσει την κυβερνητική πολιτική και να λειτουργήσει υποστηρικτικά τότε έχουμε χαμηλό επίπεδο πολιτικού κινδύνου. Αυτό συνήθως συμβαίνει σε χώρες, όπου η γραφειοκρατία διατηρεί κάποιον βαθμό αυτονομίας και μπορεί έτσι να αντιστέκεται στις έντονες πολιτικές πιέσεις και διαθέτει συγκεκριμένο μηχανισμό εκπαίδευσης του στελεχιακού δυναμικού της. Εάν η γραφειοκρατία δεν έχει την παραμικρή εξουσία, συνήθως υπάρχει μεγαλύτερος πολιτικός κίνδυνος.

Το άθροισμα των προαναφερθέντων βαθμών είναι 100. Συνοψίζοντας τους βαθμούς που απονέμονται σε κάθε συστατικό στοιχείο καταλήγουμε στο σκορ που είναι ενδεικτικό για τον πολιτικό κίνδυνο σε αυτήν τη χώρα. Πρέπει να αναφερθεί ότι αυτό το μοντέλο αξιολόγησης παρέχει μόνο μια γενική κατευθυντήρια γραμμή. Εάν κάποιος χρειάζεται περισσότερη ακρίβεια θα πρέπει να αποδομήσει την κατηγορία που χρειάζεται και να προχωρήσει σε ενδελεχή αξιολόγηση αναλύοντας βαθύτερα ορισμένες πτυχές που στο συγκεκριμένο μοντέλο αγγίζονται μόνο επιδερμικά.

Σε αυτό το μοντέλο μια βαθμολογία κάτω από 49/100 υποδηλώνει πολύ υψηλό κίνδυνο. Μια βαθμολογία μεταξύ 50 και 59/100 υποδηλώνει υψηλό κίνδυνο, ενώ μεταξύ 60-69/100 υποδηλώνει μεσαίο κίνδυνο. Μια βαθμολογία μεταξύ 70 και 79/100 υποδηλώνει χαμηλό κίνδυνο και τέλος μια βαθμολογία μεταξύ 80 και 100/100 υποδεικνύει πολύ χαμηλό κίνδυνο.

Μια χαμηλή βαθμολογία σε ένα συγκεκριμένη συστατικό στοιχείο δεν καταδικάζει ούτε προεξοφλεί τη συνολική βαθμολογία, καθώς η κακή «απόδοση» σε ένα στοιχείο μπορεί να «αναθεωρηθεί» από τους βαθμούς που απονέμονται σε ένα άλλο.

4.2 Αξιολόγηση πολιτικού κινδύνου: Η περίπτωση της Ελλάδας

Στην ενότητα αυτή θα εφαρμοστεί το μοντέλο πολιτικού κινδύνου που ήδη αναλύθηκε. Η ανάλυση θα εστιάσει στους βασικούς πολιτικούς κινδύνους που μπορεί να προκύψουν κατά την προσπάθεια υλοποίησης του πράσινου μετασχηματισμού της Ελλάδας. Τα συμπεράσματα μπορούν να αποδειχθούν χρήσιμα τόσο για την ελληνική κυβέρνηση και το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, όσο και για ιδιωτικές επενδύσεις στο πράσινο πεδίο. Για κάθε ένα από τα προαναφερθέντα συστατικά στοιχεία είναι αρκετά εύκολο να βρεθούν δεδομένα που θα βοηθήσουν στην αξιολόγηση της χώρας. Στην περίπτωση της Ελλάδας, τα περισσότερα από τα δεδομένα βρέθηκαν στην ΕΛΣΤΑΤ, στην Eurostat καθώς και σε εκθέσεις που δημοσιεύτηκαν από ανεξάρτητες αρχές, (Τράπεζα της Ελλάδος, Παγκόσμια Τράπεζα, ΟΟΣΑ κ.λπ.)

- **Κυβερνητική σταθερότητα - μέγιστο 12 Βαθμοί**

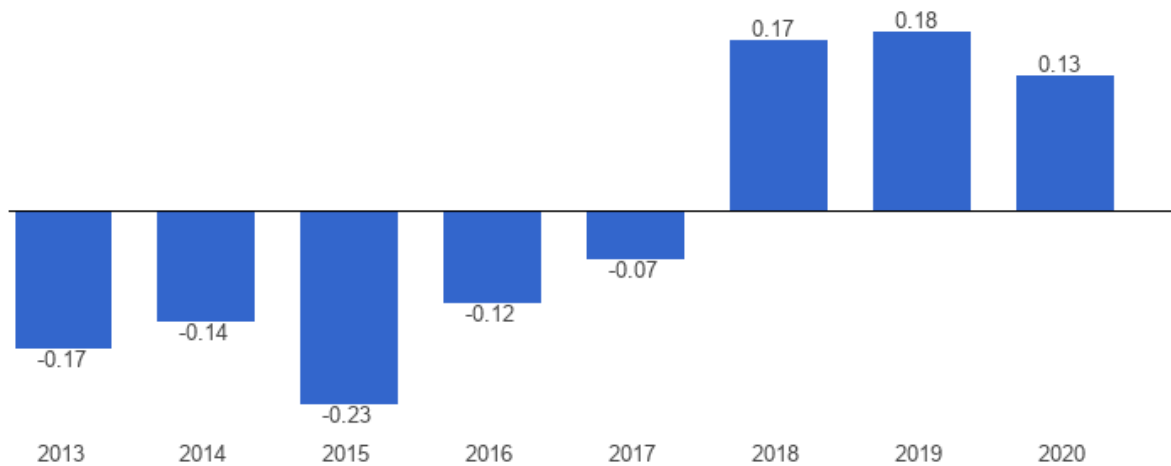
Η Ελλάδα από το 2018 μέχρι και σήμερα (2022) παρουσιάζει βελτιωμένη εικόνα κυβερνητικής σταθερότητας σε σχέση με τα έτη της προηγούμενης μνημονιακής περιόδου, όπως αποτυπώνεται και στο ακόλουθο γράφημα. Η τελευταία κυβέρνηση που αναδείχθηκε στις εκλογές του Ιουλίου 2019 ήταν κυβέρνηση αυτοδυναμίας με διακηρυγμένη την πρόθεση εξάντλησης του χρόνου θητείας της. Ταυτόχρονα, ο σημερινός Πρωθυπουργός έχει καταφέρει να συσπειρώσει γύρω του την κυβέρνηση, χωρίς να έχουν διαφανεί μέχρι σήμερα φυγόκεντρες τάσεις. Η αυτοδυναμία της κυβέρνησης συνεπάγεται και μια κραταιή νομοθετική δύναμη, η οποία της επιτρέπει να νομοθετεί τόσο πρωτογενώς όσο και δευτερογενώς με άνεση και συνέπεια, ειδικά όσον αφορά τις ευρωπαϊκές της υποχρεώσεις και το πράσινο πεδίο. Σε επίπεδο λαϊκής υποστήριξης, παρά τις αλλεπάλληλες κρίσεις που κλήθηκε να αντιμετωπίσει (μεταναστευτική κρίση, πανδημία Covid-19, καταστροφικές πυρκαγιές καλοκαιριού 2021, ενεργειακή κρίση λόγω του πολέμου στην Ουκρανία) και οι οποίες φυσιολογικά έχουν πλήξει ως ένα βαθμό την εικόνα της, η λαϊκή εμπιστοσύνη προς την κυβέρνηση έχει μεν κλονισθεί, αλλά παραμένει.

Ενότητα της κυβέρνησης.....4/4

Νομοθετική δύναμη.....4/4

Λαϊκή υποστήριξη.....2/4

Βαθμολογία: 10/12



Γράφημα 5. Δείκτης πολιτικής σταθερότητας στην Ελλάδα (-2,5 αδύναμος, 2,5 ισχυρός), (2013-2020) (The Global Economy)

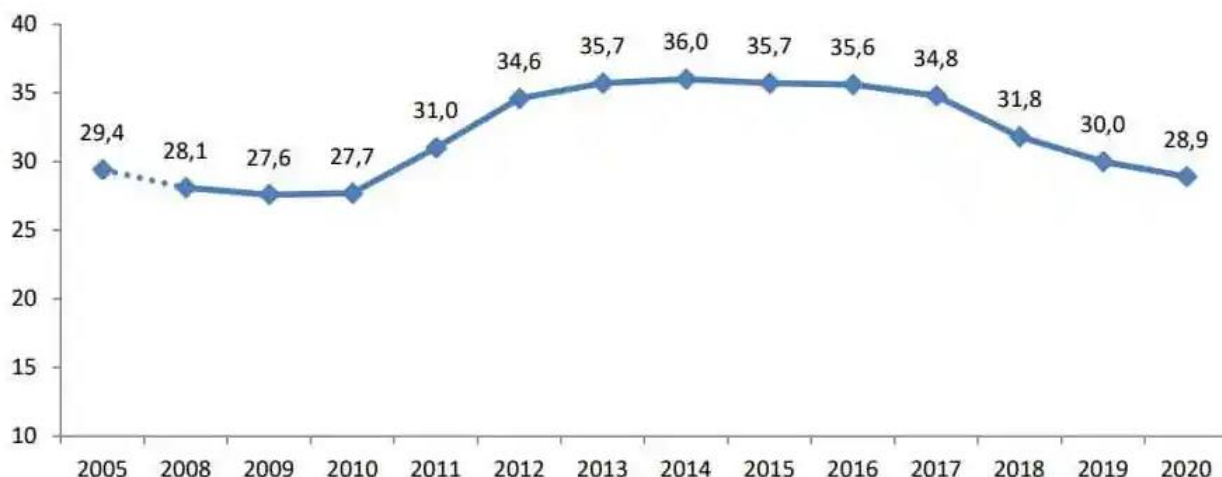
- **Κοινωνικοοικονομικές συνθήκες - μέγιστο 12 Βαθμοί**

Στην Ελλάδα το τελευταίο διάστημα εμφανίζεται μικρή πτώση του ποσοστού της ανεργίας. Τον μήνα Οκτώβριο του 2021, σύμφωνα στοιχεία της Eurostat, η ανεργία στην Ελλάδα υποχώρησε στο 12,9%. Τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους ήταν 13,1%, και τον Αύγουστο 13,8%. Σε σχέση, δε, με τον Οκτώβριο του 2020 έχει μειωθεί κατά 3,5 μονάδες (ήταν στο 16,4%). Παρά ταύτα η Ελλάδα έχει το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό ανεργίας στην Ευρωζώνη, μετά την Ισπανία. Όσον αφορά, δε, στην εμπιστοσύνη των καταναλωτών, αυτή έχει κλονισθεί λόγω και των μεγάλων αυξήσεων στην ενέργεια.

Το τελευταίο τετράμηνο του 2021 μεγάλες αυξήσεις στην ενέργεια έπληξαν πολλές χώρες παγκοσμίως ανάμεσά τους και την Ελλάδα. Αυτό συνακόλουθα προκάλεσε ανατιμήσεις στις τιμές των προϊόντων με άμεσο αντίκτυπο στο καλάθι της νοικοκυράς. Τέλος, ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού αφορά στο 27,5% των Ελλήνων, έναντι 21,9% που είναι ο ευρωπαϊκός μέσος όρος, σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία της Eurostat για το 2020. Με βάση αυτά η Ελλάδα κατέχει την τρίτη υψηλότερη θέση της ΕΕ (27,5%), ως προς το ποσοστό του πληθυσμού που αντιμετωπίζει κίνδυνο φτώχειας, μετά τη Ρουμανία (35,8%) και τη Βουλγαρία (33,6%). Οι κοινωνικοοικονομικές πιέσεις που υφίσταται η Ελλάδα παραμένουν κάπως υψηλές, παρά την μικρή τους βελτίωση.

Ποσοστό ανεργίας.....	2/4
Εμπιστοσύνη των καταναλωτών.....	2/4
Επίπεδο φτώχειας.....	1/4

Βαθμολογία: 5/12



Γράφημα 6. Ποσοστό (%) πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό 2005, 2008-2020 (ΕΛΣΤΑΤ)

- **Επενδυτικό προφίλ – μέγιστο 12 βαθμοί**

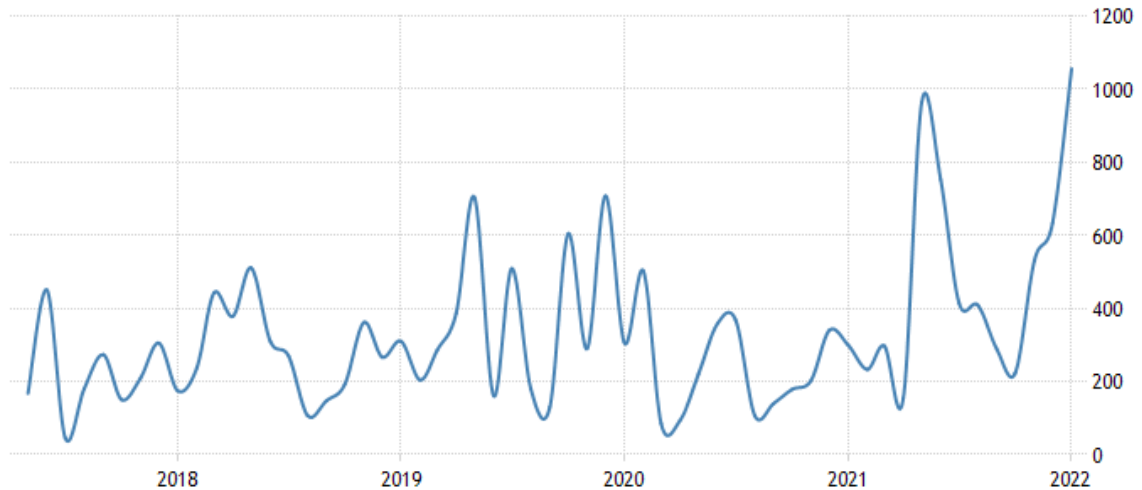
Το επενδυτικό προφίλ της χώρας βελτιώθηκε σημαντικά τα τελευταία έτη, αποτέλεσμα και της εκλογικής αυτοδυναμίας της τελευταίας κυβέρνησης. Ενθαρρύνθηκαν οι επενδύσεις σε κρίσιμους τομείς (τεχνολογία, ενέργεια, περιβάλλον κ.λπ.) και επιβραβεύτηκε η συνέπεια της χώρας στις πληρωμές προς τους δανειστές της με αναβαθμίσεις από τους οίκους αξιολογήσεις και αύξηση της πιστοληπτικής της ικανότητας. Μεγάλοι οίκοι, όπως οι S&P, Fitch και Moody's, προβλέπουν έντονη οικονομική ανάπτυξη της χώρας εντός του 2022. Μέσα από την αναβάθμιση του νομοθετικού πλαισίου διευκολύνθηκε η υλοποίηση φιλόδοξων επενδυτικών προγραμμάτων με έμφαση στο πράσινο πεδίο και στην ψηφιακή μετάβαση της χώρας, ενώ προσελκύθηκαν επενδυτές απ' όλο τον κόσμο μέσω ευνοϊκών όρων παραμονής στην Ελλάδα.

Βιωσιμότητα των διαφόρων συμβολαίων.....3/4

Ευκολία επαναπατρισμού.....3/4

Καθυστερήσεις πληρωμών.....2/4

Βαθμολογία: 8/12



Γράφημα 7. Άμεσες Ξένες Επενδύσεις στην Ελλάδα σε εκατομμύρια ευρώ, 2007-2022 (TRADING ECONOMICS, ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ)

- **Εσωτερικές συγκρούσεις - μέγιστο 12 βαθμοί**

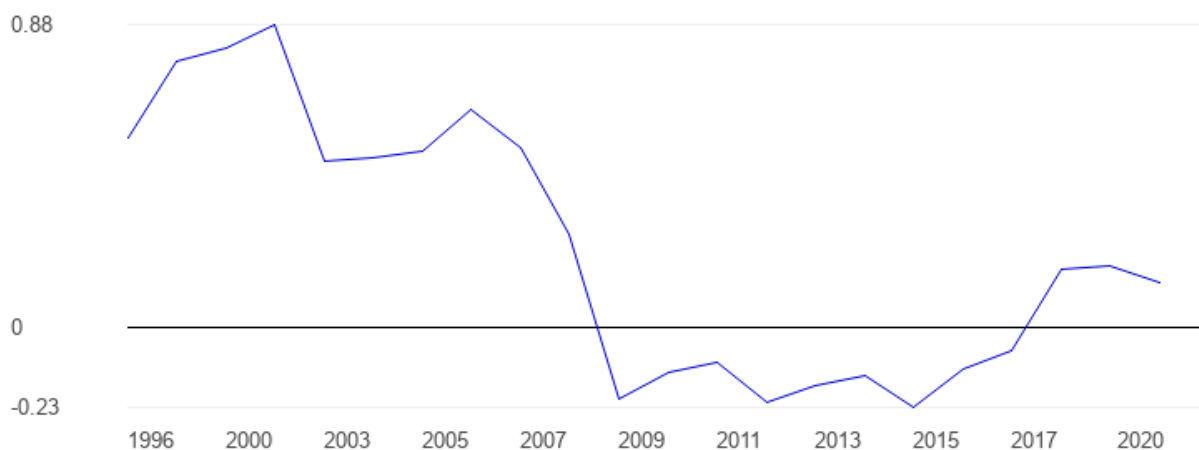
Οι εσωτερικές συγκρούσεις στην Ελλάδα είναι αρκετά περιορισμένες. Η χώρα δεν διατρέχει κίνδυνο να ξεσπάσει εμφύλιο πόλεμος, ούτε και να εκδηλωθεί κάποιο πραξικόπημα, γιατί δεν υφίσταται έντονη κοινωνική ή πολιτική πόλωση. Πρόκειται για μία χώρα με μακρά δημοκρατική παράδοση, η οποία ναι μεν έχει γνωρίσει πραξικοπήματα, αλλά πάντως όχι κατά την μεταπολιτευτική της περίοδο. Τα φαινόμενα τρομοκρατίας είναι περιορισμένα, ενώ δεν υπάρχουν φαινόμενα πολιτικής βίας. Οι αναταραχές που εμφανίσθηκαν τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα ήταν αποτέλεσμα είτε των πιέσεων που δέχθηκε η ελληνική κοινωνία υπό το βάρος του μεταναστευτικού, είτε εκδηλώθηκαν κατά την περίοδο της πανδημίας του Covid-19 και έλαβαν τη μορφή κινημάτων κατά των μέτρων περιορισμού της πανδημίας, κατά του εμβολιασμού κ.ο.κ.

Εμφύλιος πόλεμος ή απειλή πραξικοπήματος..... 4/4

Τρομοκρατία και πολιτική βία..... 3/4

Πολιτικές και κοινωνικές αναταραχές..... 2/4

Βαθμολογία: 9/12



Γράφημα 8. Δείκτης πολιτικής σταθερότητας Ελλάδας² (Παγκόσμια Τράπεζα)

- **Εξωτερικές συγκρούσεις - μέγιστο 12 βαθμοί**

Η αναβαθμισμένη θέση της Ελλάδας ως χώρας – μέλους της ΕΕ, του ΝΑΤΟ και άλλων διεθνών και περιφερειακών οργανισμών, η πρόσφατη επανεπιβεβαίωση της παρουσίας της στο νοτιοανατολικό άκρο της Ευρώπης ως πυλώνα σταθερότητας από τις ΗΠΑ, αλλά και η υπογραφή της ελληνογαλλικής αμυντικής συμφωνίας, που περιλαμβάνει και την ενίσχυση του οπλοστασίου της Ελλάδας έχουν αυξήσει σημαντικά το κύρος και την αποτρεπτική της ισχύ. Ωστόσο, οι βλέψεις της γείτονος Τουρκίας, η οποία περιφερειακά αποτελεί την επικρατέστερη πηγή κινδύνου προς την κατεύθυνση του πολέμου για την Ελλάδα παραμένει. Επιπλέον, η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία και η συνακόλουθη ένταση μεταξύ δυτικού κόσμου και Ρωσίας ίσως αποτελέσουν στο μέλλον πηγή κινδύνου για την Ελλάδα, η οποία πήρε σαφή θέση απέναντι στο ουκρανικό ζήτημα στηρίζοντας την ουκρανική αντίσταση με αποστολή υλικού. Περαιτέρω, οι διασυνοριακές συγκρούσεις στα ελληνικά σύνορα είναι περιορισμένες και αποδίδονται συνήθως στο μεταναστευτικό, όπως τον Φεβρουάριο – Απρίλιο του 2020 στον Έβρο. Όσον αφορά δε τις ξένες πιέσεις που δέχεται η χώρα αυτές είτε λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο των διεθνών οργανισμών, είτε απορρέουν από τις συμβατικές της υποχρεώσεις.

Πόλεμος.....	2/4
Διασυνοριακές συγκρούσεις.....	2/4
Ξένες πιέσεις.....	2/4

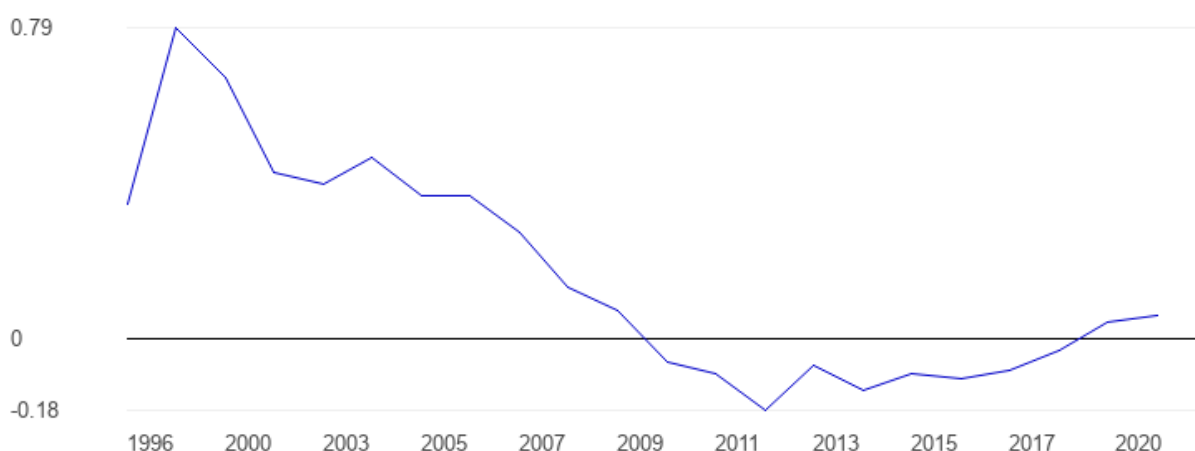
²Ελλάδα: Δείκτης πολιτικής σταθερότητας (-2,5 ασθενής, 2,5 ισχυρός), 1996 -2020: Η μέση τιμή για την Ελλάδα εκείνη την περίοδο ήταν 0,23 μονάδες με ελάχιστο -0,23 μονάδες το 2015 και μέγιστο 0,88 μονάδες το 2002. Η τελευταία τιμή από το 2020 είναι 0,13 μονάδες. Για σύγκριση, ο παγκόσμιος μέσος όρος το 2020 με βάση 194 χώρες είναι -0,07 μονάδες.

Βαθμολογία: 6/12

- **Διαφθορά - μέγιστο 6 βαθμοί**

Αναφορικά με τη διαφθορά, η Ελλάδα έχει μακρά και επιβαρυνμένη ιστορία. Πολλές αναφορές και έρευνες δείχνουν ότι η Ελλάδα βρίσκεται σε πολύ χαμηλή θέση όσον αφορά την εν γένει διαφθορά, αλλά και του ίδιου του πολιτικού συστήματος. Επιπλέον, ο ελληνικός λαός έχει επίσης κακή εντύπωση για φαινόμενα ατιμωρησίας, για τα ίδια τα πολιτικά κόμματα και τις πελατειακές σχέσεις, για την απουσία διαφάνειας κ.ο.κ.

Βαθμολογία: 2/6



Γράφημα 9. Δείκτης ελέγχου διαφθοράς Ελλάδας 1996-2020 (Παγκόσμια Τράπεζα)

- **Στρατιωτική επίδραση στην πολιτική - μέγιστο 6 βαθμοί**

Μεταπολιτευτικά, ο στρατός δεν εμπλέκεται σε θέματα πολιτικής στην Ελλάδα, ωστόσο στο βαθμό που η Ελλάδα είναι μια χώρα σε μια δύσκολη γειτονιά και δέχεται προκλήσεις και απειλές από συνορεύουσα χώρα, οφείλει να είναι σε κατάσταση ετοιμότητας προκειμένου να μην βρεθεί στρατιωτικά απaráσκευη. Αυτό συνεπάγεται αυξημένες αμυντικές δαπάνες, οι οποίες θα μπορούσαν να κατευθυνθούν σε άλλους τομείς καίριας σημασίας, όπως η ενίσχυση της πρόνοιας. Σύμφωνα, μάλιστα, με τον Προϋπολογισμό έτους 2022 της Ελλάδας, το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας έχει τον τρίτο μεγαλύτερο τακτικό προϋπολογισμό στη χώρα, μετά το Υπουργείο Οικονομικών και το Υπουργείο Εργασίας.

Βαθμολογία: 4/6

- **Θρησκευτικές εντάσεις - μέγιστο 6 βαθμοί**

Στην Ελλάδα δεν υπάρχουν σημαντικές θρησκευτικές εντάσεις. Σύμφωνα με πρόσφατους υπολογισμούς (2019) της αμερικανικής κυβέρνησης ο συνολικός πληθυσμός της χώρας ανέρχεται σε 10,8 εκατομμύρια. Το 81-90 % είναι ελληνορθόδοξοι, το 2% μουσουλμάνοι, ενώ υπάρχει και σημαντικό ποσοστό άθεων που κυμαίνεται στο 4-15%. Επιπλέον, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της ελληνικής κυβέρνησης η μουσουλμανική κοινότητα της Θράκης αριθμεί περί τα 140.000 άτομα, τα οποία στο μεγαλύτερο βαθμό είναι απόγονοι της συμβατικά αναγνωρισμένης με της Συνθήκη της Λωζάννης (1923) μουσουλμανικής μειονότητας. Σύμφωνα με μελέτη του Pew Research Center που δόθηκε στη δημοσιότητα τον Νοέμβριο του 2017, οι Μουσουλμάνοι ήταν περίπου το 5,7% του πληθυσμού το 2016, συμπεριλαμβανομένων των μουσουλμάνων της Θράκης. Σύμφωνα με την ίδια πηγή, επιπλέον 520.000 Μουσουλμάνοι, μετανάστες και αιτούντες άσυλο από τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική κυρίως, κατοικούν σε όλη τη χώρα. Η ορθόδοξη χριστιανική πίστη μπορεί κατά το ελληνικό σύνταγμα να αποτελεί την επικρατούσα θρησκεία, αλλά το γεγονός ότι στην Ελλάδα κατοχυρώνεται η ανεξιθρησκία, ο σεβασμός των μειονοτήτων και επιτρέπονται οι τόποι λατρείας και για τις υπόλοιπες θρησκείες δημιουργεί ένα περιβάλλον στο οποίο δύσκολα μπορούν να προκύψουν θρησκευτικές εντάσεις.

Βαθμολογία: 5/6

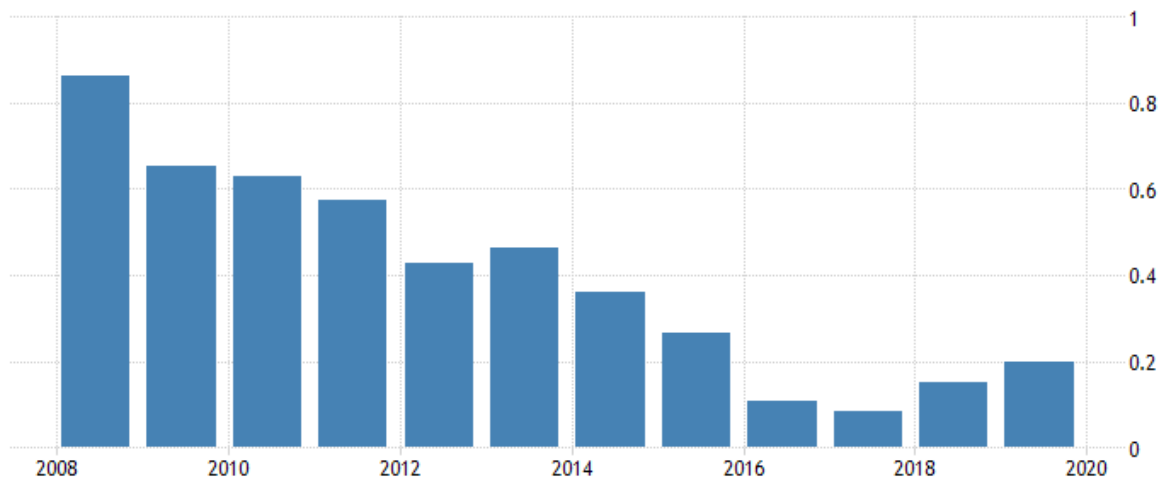
- **Νόμος και τάξη - μέγιστο 6 βαθμοί**

Η ισχύς του δικαίου είναι υψηλή στην Ελλάδα αλλά όχι αρκετά υψηλή καθώς οι ακόμη και τελεσίδικες δικαστικές αποφάσεις μπορούν να ανατραπούν από τους εθνικούς νόμους. Ως αντίδοτο λειτουργεί το διάχυτο σύστημα ελέγχου της συνταγματικότητας που διέπει την ελληνική δικαιοσύνη. Όσον αφορά την τήρηση της τάξης, στο πλαίσιο της τήρησης των νόμων, αυτή κρίνεται τα τελευταία χρόνια κάπως βελτιωμένη με την ενίσχυση των τάξεων των σωμάτων ασφαλείας και την πληρέστερη εκπαίδευσή τους.

Νόμος.....2/3

Τάξη.....2/3

Βαθμολογία: 4/6



Γράφημα 10. Κράτος Δικαίου στην Ελλάδα(Παγκόσμια Τράπεζα)

- **Εθνικές εντάσεις - μέγιστο 6 βαθμοί**

Στην Ελλάδα δεν παρατηρούνται σημαντικές εθνικές εντάσεις. Υπάρχουν κάποιες μειονότητες στην Ελλάδα, αλλά δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι μπορεί να προκύψουν σοβαρές εντάσεις στο μέλλον. Όπως προαναφέρθηκε, η οικονομική κρίση, η πανδημία του Covid-19 και η μετανάστευση έχουν ασκήσει κάποιες κοινωνικές πιέσεις.

Βαθμολογία: 5/6

- **Δημοκρατική λογοδοσία - μέγιστο 6 βαθμοί**

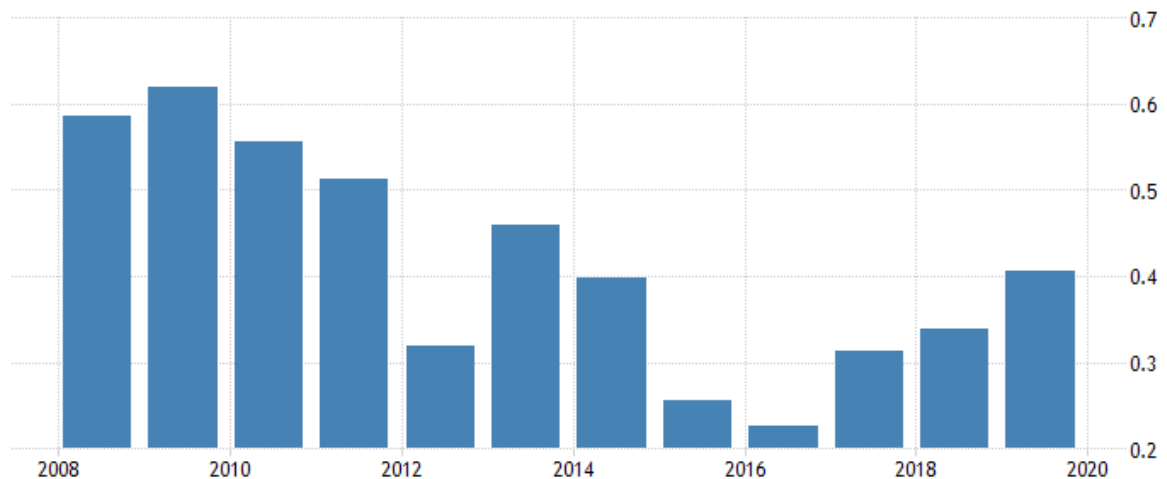
Ο βαθμός εκδημοκρατισμού του ελληνικού κράτους είναι σχετικά υψηλός. Παρά το γεγονός ότι στην Ελλάδα καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων παίζει το κράτος («κρατισμός») και υπάρχει υψηλό επίπεδο συγκεντρωτισμού καταβάλλεται προσπάθεια – και με τη θετική επίδραση της Ευρωπαϊκής Ένωσης - η λήψη των πολιτικών αποφάσεων να γίνεται υπό μορφή «διακυβέρνησης», δηλαδή με ανοιχτές πολυσυλλεκτικές διαδικασίες, (Παπαδόπουλος, 2010). Επιπλέον, η δικαστική εξουσία λειτουργεί αυτόνομα με βάση την αρχή της διάκρισης των εξουσιών στη χώρα και το έργο της συνεπικουρείται από Ανεξάρτητες Αρχές που ελέγχουν και ικανοποιούν την ανάγκη δημοκρατικής λογοδοσίας, όπως η Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων (Α.Α.Δ.Ε.), η Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων (Α.Α.ΔΗ.ΣΥ.) κ.λπ. Με ανοιχτότητα και διαφάνεια σε κάποιες διαδικασίες (λ.χ. διαδικασίες δημόσιας διαβούλευσης) ενθαρρύνεται όλο και περισσότερο η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών.

Βαθμολογία: 3/6

- **Ποιότητα γραφειοκρατίας - μέγιστο 4 βαθμοί**

Η γραφειοκρατία των θεσμικών οργάνων, αλλά και του κυβερνητικού μηχανισμού στην Ελλάδα έχει βελτιωθεί δραστικά στο πλαίσιο και του ψηφιακού μετασχηματισμού της χώρας. Ωστόσο, παραμένει ακόμη σε χαμηλό επίπεδο και χρειάζονται πολλές ακόμη διορθωτικές ενέργειες προκειμένου να αρθεί στο επίπεδο άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Ειδικά για το ζήτημα των περιβαλλοντικών αδειοδοτήσεων και την πρόοδο των πράσινων επενδύσεων το παρόν πλαίσιο που διέπει τις διαδικασίες και τα χρονοδιαγράμματά τους αυτός κρίνεται μεν επαρκές, αλλά χρειάζεται επικαιροποίηση προκειμένου να επιταχυνθούν οι διαδικασίες και η υλοποίηση των έργων. Τέλος, μεγάλο πρόβλημα στην προαγωγή των πράσινων έργων αποτελεί η υποστελέχωση των περισσότερων σχετιζόμενων με τη διαδικασία Δημόσιων Υπηρεσιών, καθώς και η αλληλοεπικάλυψη αρμοδιοτήτων μεταξύ κεντρικής και αποκεντρωμένων διοικήσεων.

Βαθμολογία: 2/4



Γράφημα 11. Κυβερνητική αποτελεσματικότητα στην Ελλάδα (Παγκόσμια Τράπεζα)

4.3 Συνολικός πίνακας αξιολόγησης πολιτικού κινδύνου στην Ελλάδα

Στον ακόλουθο πίνακα παρουσιάζονται συγκεντρωτικά όλα τα παραπάνω δεδομένα, με τους βαθμούς που αποδόθηκαν σε κάθε συστατικό στοιχείο πολιτικού κινδύνου όσον αφορά την περίπτωση της Ελλάδας. Επιπλέον, στην τρίτη στήλη αναφέρονται ενδεικτικά πηγές από τις οποίες αντλήθηκαν τα δεδομένα που οδήγησαν στην απόδοση της βαθμολογίας.

Πίνακας 3. Αξιολόγηση στοιχείων πολιτικού κινδύνου για την Ελλάδα κατά ICRG

Συστατικό στοιχείο	Βαθμολογία	Πηγές
Σταθερότητα της κυβέρνησης	Ενότητα της κυβέρνησης (4)	The Global Economy, 2022 Fitch Solutions, 2022 Prime Minister (2021) Metron Analysis, 2020
	Νομοθετική δύναμη (4)	
	Λαϊκή υποστήριξη (2)	
Κοινωνικοοικονομικές συνθήκες	Ποσοστό ανεργίας (2)	Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2022 Δ.Υ.Π.Α., 2022 ΕΛΣΤΑΤ 2021
	Εμπιστοσύνη των καταναλωτών (2)	
	Επίπεδο φτώχειας (1)	
Επενδυτικό προφίλ	Βιωσιμότητα των διαφόρων συμβολαίων (3)	Trading Economics, 2022 OECD, 2020 MOODY'S, 2020 ENTERPRISE GREECE, 2022
	Ευκολία επαναπατρισμού (3)	
	Καθυστερήσεις πληρωμών (2)	
Εσωτερικές συγκρούσεις	Εμφύλιος πόλεμος ή απειλή πραξικοπήματος (4)	OECD, 2020 Transparency International, 2022
	Τρομοκρατία και πολιτική βία (3)	
	Πολιτικές και κοινωνικές αναταραχές (2)	
Εξωτερικές συγκρούσεις	Πόλεμος (2)	Υπουργείο Εξωτερικών, 2022 Politico, 2022 Euronews, 2022
	Διασυνοριακές συγκρούσεις (2)	
	Ξένες πιέσεις (2)	
Διαφθορά	2	Transparency International, 2020 The World Bank, 2022
Στρατιωτική επίδραση στην πολιτική	4	Υπουργείο Οικονομικών (2021)

Συστατικό στοιχείο	Βαθμολογία	Πηγές
Θρησκευτικές εντάσεις	5	TNH Staff, 2018 European Commission (2021)
Νόμος και τάξη	Νόμος (2)	Transparency International, 2020 The World Bank, 2022
	Τάξη (2)	
Εθνικές εντάσεις	5	Minority Rights Group International (2015)
Δημοκρατική λογοδοσία	3	Παπαδόπουλος, 2010
Ποιότητα γραφειοκρατίας	2	Transparency International, 2022 The World Bank, 2022
Σύνολο	63	

Συγκεντρώνοντας τα στοιχεία και υπολογίζοντας το σύνολο των βαθμών, η συνολική βαθμολογία είναι **63**. Αυτή η βαθμολογία ανήκει στην περιοχή μεταξύ 60% και 69%, που σημαίνει ότι η ύπαρξη πολιτικού κινδύνου είναι μεσαία.

4.4 Αξιολόγηση κινδύνων στην πράσινη μετάβαση της Ελλάδας

Οι κίνδυνοι για τον πράσινο μετασχηματισμό της Ελλάδας, όπως προέκυψαν από την προηγηθείσα ανάλυση καταγράφονται και περιγράφονται συνοπτικά στον ακόλουθο πίνακα

Πίνακας 4. Αναγνώριση κύριων πολιτικών κινδύνων για την Ελλάδα

Κωδικός	Κίνδυνος
A	Κυβερνητική αστάθεια
B	Κοινωνικοοικονομική αστάθεια
Γ	Κακό επενδυτικό προφίλ
Δ	Εσωτερικές συγκρούσεις
Ε	Εξωτερικές συγκρούσεις
ΣΤ	Διαφθορά
Z	Έντονη στρατιωτική επίδραση στην πολιτική
H	Θρησκευτικές εντάσεις
Θ	Αδυναμία επιβολής νόμου και τάξης
I	Εθνικές εντάσεις
IA	Αδύναμη δημοκρατική λογοδοσία
IB	Έντονη γραφειοκρατία

Τα χαρακτηριστικά των κινδύνων που επιλέχθηκαν για τον προσδιορισμό της σημαντικότητάς τους είναι η πιθανότητα εκδήλωσης και ο αναμενόμενος αντίκτυπος, όπως περιγράφονται στους επόμενους πίνακες (Lundetal., 2011).

Η κλίμακα πιθανότητας εκδήλωσης ενός κινδύνου έχει διαβάθμιση από το ένα (1) έως το πέντε (5), με το ένα (1) να είναι πολύ χαμηλή η πιθανότητα να εκδηλωθεί ένας κίνδυνος, ενώ με το πέντε (5) να είναι πολύ υψηλή η πιθανότητα ότι θα εκδηλωθεί.

Αντίστοιχα, η κλίμακα αντίκτυπου έχει διαβάθμιση από το ένα (1) έως το πέντε (5), με το ένα (1) να αντιστοιχεί στο πολύ χαμηλό αντίκτυπο που θα έχει η εκδήλωση ενός κινδύνου, ενώ το πέντε (5) να αντιστοιχεί στον πολύ υψηλό αντίκτυπο που θα έχει η εκδήλωση ενός κινδύνου.

Η μήτρα κινδύνου επιλέχθηκε να έχει κλίμακα 5×5, με σκοπό να γίνει απεικόνιση των κινδύνων σε αυτή με μεγαλύτερη ακρίβεια τόσο ως προς την πιθανότητα εκδήλωσης, όσο και ως προς τον αντίκτυπό τους.

Πίνακας 5. Κλίμακα πιθανότητας

Κλίμακα	Τίτλος
5	Πολύ Υψηλή
4	Υψηλή
3	Μεσαία
2	Χαμηλή
1	Πολύ Χαμηλή

Πίνακας 6. Κλίμακα αντίκτυπου

Κλίμακα	Τίτλος
5	Πολύ Υψηλός
4	Υψηλός
3	Μεσαίος
2	Χαμηλός
1	Πολύ Χαμηλός

4.5 Αξιολόγηση κινδύνων και μήτρα κινδύνου (Risk Matrix)

Πίνακας 7. Αξιολόγηση πολιτικών κινδύνων για την Ελλάδα

Κωδικός	Κίνδυνος	Πιθανότητα	Αντίκτυπος	Σημαντικότητα
A	Κυβερνητική αστάθεια	3	4	12
B	Κοινωνικοοικονομική αστάθεια	4	4	16
Γ	Κακό επενδυτικό προφίλ	2	4	8
Δ	Εσωτερικές συγκρούσεις	1	5	5
Ε	Εξωτερικές συγκρούσεις	3	5	15
ΣΤ	Διαφθορά	5	5	25
Z	Έντονη στρατιωτική επίδραση στην πολιτική	2	3	6
Η	Θρησκευτικές εντάσεις	1	4	4
Θ	Αδυναμία επιβολής νόμου και τάξης	2	5	10
Ι	Εθνικές εντάσεις	3	3	9
ΙΑ	Αδύναμη δημοκρατική λογοδοσία	3	2	6
ΙΒ	Έντονη γραφειοκρατία	5	3	15

Στον ανωτέρω πίνακα έχει γίνει εισαγωγή των κύριων πολιτικών κινδύνων που μπορεί να λειτουργήσουν ανασταλτικά στην προσπάθεια υλοποίησης της πράσινης μετάβασης της Ελλάδας. Στους κινδύνους έχει αποδοθεί ορισμένος βαθμός πιθανότητας να εκδηλωθούν με βάση και την ανάλυση που προηγήθηκε στο κεφάλαιο 4.2. Αυξημένος βαθμός πιθανότητας εκδήλωσης υποδεικνύει ότι ο εν λόγω κίνδυνος είτε έχει την τάση να εμφανίζεται συχνότερα στην χώρα, είτε ότι η παρούσα κατάσταση της χώρας δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για την εμφάνιση του κινδύνου. Όσον αφορά στην βαθμολόγηση του αντικτύπου του κάθε κινδύνου, αυτή έγινε με κριτήριο του κατά πόσο ο εκάστοτε πολιτικό κίνδυνος δύναται να επιδράσει πάνω στην διαδικασία του πράσινου μετασχηματισμού της Ελλάδας, λαμβάνοντας υπ' όψιν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της διαδικασίας αυτής. Τέλος, η σημαντικότητα εκάστου πολιτικού κινδύνου αποτελεί το γινόμενο πιθανότητας εκδήλωσης και αντικτύπου του.

Τα στοιχεία αυτά εντάχθηκαν σε μία συνολική μήτρα κινδύνων, όπου διαπιστώνουμε ότι οι κίνδυνοι που είναι στην ερυθρή περιοχή είναι αυτοί που έχουν την μεγαλύτερη πιθανότητα να συμβούν και τον μεγαλύτερο αντίκτυπο, άρα είναι οι πιο σημαντικοί. Οι κίνδυνοι που είναι στην ροζ περιοχή, έχουν λιγότερες πιθανότητες να συμβούν και ο αντίκτυπος τους είναι μικρότερος σε σχέση με τους κινδύνους στην ερυθρή περιοχή, είναι λιγότερο σημαντικοί. Οι κίνδυνοι της κίτρινης περιοχής παρουσιάζουν μέτρια προς μικρή πιθανότητα εκδήλωσης και αντίστοιχα αντίκτυπο, μεσαίας σημαντικότητας, ενώ οι κίνδυνοι που είναι στην πράσινη περιοχή είναι χαμηλής σημαντικότητας καθ' ότι έχουν πολύ μικρή πιθανότητα εκδήλωσης και πολύ μικρό αντίκτυπο. Εφ' όσον θέλουμε να αποτρέψουμε την εκδήλωση των πιο σημαντικών κινδύνων, όπως αυτοί παρουσιάζονται, πρέπει να υπάρχει κατάλληλος μηχανισμός παρακολούθησης, κατά προτεραιότητα, των κινδύνων της ερυθρής περιοχής και σχεδίαση κατάλληλων χειρισμών αυτών ώστε αυτοί να μην εκδηλωθούν.

Πίνακας 8. Μήτρα κινδύνων (Risk Matrix)

		Αντίκτυπος				
		Πολύ Χαμηλός (1)	Χαμηλός (2)	Μεσαίος (3)	Υψηλός (4)	Πολύ Υψηλός (5)
Πιθανότητα	Πολύ Υψηλή (5)			IB		ΣΤ
	Υψηλή (4)				B	
	Μεσαία (3)		IA	I	A	E
	Χαμηλή (2)			Z	Γ	Θ
	Πολύ Χαμηλή (1)				H	Δ

Από την μήτρα κινδύνων προκύπτει ότι οι σημαντικότεροι πολιτικοί κίνδυνοι για την Ελλάδα και την υλοποίηση της πράσινης μετάβασης στη χώρα είναι οι:

ΣΤ: Διαφθορά

IB: Έντονη γραφειοκρατία

B: Κοινωνικοοικονομική αστάθεια και

E: Εξωτερικές συγκρούσεις

4.6 Σενάριο εκδήλωσης πολιτικού κινδύνου για την πράσινη μετάβαση της Ελλάδας

Έχοντας αποτυπώσει το σύνολο των κινδύνων, ανάλογα με την σημαντικότητά τους στην ανωτέρω πενταβάθμια (5×5) μήτρα κινδύνου, επιλέγεται ένας εξ αυτών και συγκεκριμένα ο κίνδυνος της εκδήλωσης πολιτικής αστάθειας στην Ελλάδα και υπολογίζονται οι διαφορετικές εκβάσεις ανάλογα με τα γεγονότα που θα ακολουθήσουν την εκδήλωσή του.

Πίνακας 9. Υποθετικό σενάριο εκδήλωσης πολιτικού κινδύνου στην Ελλάδα

Αρχικό περιστατικό	Συνέχιση πράσινης πολιτικής	Βελτίωση όρων - διαδικασιών πράσινων επενδύσεων	Επιτάχυνση υλοποίησης προγράμματος	Προσέλκυση μεγάλων ιδιωτικών επενδύσεων	Έκβαση
					(5)
				NAI →	
					(4)
				OXI →	
			NAI →		(3)
			OXI →		
		NAI →			(2)
Κυβερνητική αστάθεια	NAI →	OXI →			(1)
	OXI →				

Στον ακόλουθο πίνακα αποτυπώνονται οι πιθανές εκβάσεις από τους χειρισμούς που θα λάβουν χώρα για αντιμετώπιση του προκύψαντος πολιτικού κινδύνου:

Πίνακας 10. Πιθανές εκβάσεις αναφορικά με την πράσινη μετάβαση της Ελλάδας

Α/Α	Εκβάσεις
(1)	Διακοπή της πράσινης μετάβασης της Ελλάδας και ματαίωση Σχεδίου για την Ενέργεια και το Κλίμα. Η χώρα απροετοίμαστη έναντι της κλιματικής αλλαγής
(2)	Η πράσινη μετάβαση της Ελλάδας κινείται με ασθματικούς ρυθμούς και με μεγάλες καθυστερήσεις. Αργοπορία ολοκλήρωσης προγράμματος και επίδειξη ασυνέπειας προς τους ευρωπαϊούς εταίρους.
(3)	Η πράσινη μετάβαση της Ελλάδας προχωρά κανονικά και με πιθανολογούμενη ολοκλήρωση σύμφωνα με το συμφωνημένο χρονοδιάγραμμα.
(4)	Η πράσινη μετάβαση της Ελλάδας προχωρά με ταχείς ρυθμούς προς την εμπρόθεσμη ολοκλήρωση του προγράμματος με ταυτόχρονη ενίσχυση των κοινωνικοοικονομικών δομών έναντι της κλιματικής αλλαγής.
(5)	Η πράσινη μετάβαση της Ελλάδας ολοκληρώνεται επιτυχώς, η χώρα αποκομίζει τα μέγιστα δυνατά οφέλη της ολιστικής οικονομίας και της ανθεκτικότητας έναντι της κλιματικής αλλαγής.

5 Συμπεράσματα

Μέχρι σήμερα, η ανάλυση των πολιτικών κινδύνων παραμένει ένας τομέας διερεύνησης που βασίζεται στην πρακτική. Η ανάλυση του πολιτικού κινδύνου αποτελεί ένα πεδίο γεμάτο ανταγωνισμό και απαιτήσεις, όπου ο κόσμος γίνεται όλο και πιο περίπλοκος και δημιουργεί ένα μωσαϊκό πολιτικών οντοτήτων, πολιτισμών, φυλών, φυλετικών σχηματισμών και θρησκειών.

Η ανάλυση πολιτικών κινδύνων κινούνταν γύρω από ένα πεδίο μελέτης και ως υπηρεσία προς ξένους επενδυτές εδώ και πολλά χρόνια, αλλά δεν υπάρχει οριστική κατάληξη ακόμα για το τι είναι στην πραγματικότητα. Στο πρώτο μέρος αναδεικνύεται η πληθώρα εναλλακτικών σημασιών που συνδέονται με τον όρο πολιτικός κίνδυνος. Αντίθετα με την ρεαλιστική στροφή που πραγματοποιήθηκε στην ανάλυση των πολιτικών κινδύνων κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών και μέσω της εξέτασης ιστορικών γεγονότων, αναδεικνύεται αναπόφευκτα η εννοιολογική υπόσταση του όρου και το γεγονός ότι όσες διαστάσεις κι αν προστεθούν - ενσωματωθούν σε δείκτες πρόβλεψης πολιτικών κινδύνων τις περισσότερες φορές, εάν όχι όλες, είναι δύσκολο έως ακατόρθωτο να προβλεφτούν με ακρίβεια. Επομένως, ένα σημαντικό χαρακτηριστικό των αναλυτών του πολιτικού κινδύνου είναι ότι θα πρέπει να βρίσκονται σε θέση να εξετάσουν -- αξιολογήσουν την αιτιώδη συνάφεια όταν εξετάζουν το πολιτικό περιβάλλον επενδύσεις σε μία χώρα, δηλαδή το εάν συνδέεται η συγκεκριμένη χώρα με υψηλό ή χαμηλό επίπεδο πολιτικού κινδύνου.

Επίσης, η θεωρία έχει σημασία σε όλα τα επίπεδα της ανάλυσης πολιτικού κινδύνου, ακόμη περισσότερο υπό το πρίσμα του γεγονότος ότι σήμερα ο εν λόγω τομέας εξακολουθεί να είναι γεμάτος με περιπτώσεις εννοιολογικής σύγχυσης, αλλά οι δείκτες πολιτικού κινδύνου περιέχουν πάντοτε αιτιώδεις ισχυρισμούς οι οποίοι πρέπει να γίνονται σαφείς και να είναι ανοικτοί σε έλεγχο. Προκειμένου να καταγραφεί ο μετασχηματιστικός χαρακτήρας του πολιτικού κινδύνου, είναι απαραίτητο πρώτα να καθοριστεί ο ορισμός του. ο οποίος θα συνεπαγόταν όλες τις πτυχές του πολιτικού κινδύνου στο σύνολό τους. Οι υπάρχουσες απόψεις σχετικά με τις πηγές κινδύνου

αναλύθηκαν με στόχο να εκτιμηθεί το πόσο επαρκείς είναι για την αντιμετώπιση των πιο πρόσφατων πολιτικών προκλήσεων κινδύνου.

Η παρούσα μελέτη κινήθηκε στα πλαίσια της θεώρησης του πολιτικού κινδύνου σε επίπεδο χώρας – δηλαδή στο μάκρο επίπεδο, επιχειρώντας να εντοπίσει τους κυριότερους πολιτικούς κινδύνους που προκύπτουν για την Ελλάδα κατά την προσπάθεια υλοποίησης της πράσινης μετάβασης της χώρας. Επίσης, με την αξιοποίηση της μήτρας κινδύνων, έγινε μία προσπάθεια ανάλυσης και διαχείρισης των κινδύνων ως προς τον αντίκτυπο και την πιθανότητα εκδήλωσης αυτών.

Είναι προφανές ότι δεν υπάρχει μοντέλο 100% ακριβές και ασφαλές. Επιπλέον, σε κάθε δεδομένο μοντέλο ένα βασικό ρόλο διαδραματίζει ο άνθρωπος που είναι υπεύθυνος για τη συλλογή των δεδομένων και την απονομή της βαθμολογίας (όπως στην περίπτωση μας) ή την ανάλυση και αξιολόγηση των δεδομένων. Είναι αδύνατο να επιτευχθεί μια απόφαση χωρίς κίνδυνο. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι αποφάσεις που θεωρούνται επικίνδυνες είναι ασφαλέστερες από άλλες που φαίνονται «σίγουρες». Αυτό που πρέπει πάντα να έχουμε κατά νου είναι ότι ο ανθρώπινος παράγοντας είναι εξαιρετικά σημαντικός. Στην ουσία, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι μια απόφαση που αποτελεί παράγοντα εμπειρίας ή «αίσθησης» μπορεί να αποδειχθεί πιο πολύτιμος «σύμμαχος» από οποιοδήποτε μοντέλο. Ο ρόλος του μάνατζερ είναι πάντα βασικός παράγοντας σε κάθε είδους αποφάσεις, ειδικά όταν έχουμε να κάνουμε με έναν συνεχώς μεταβαλλόμενο κόσμο.

Κατάλογος Πηγών

Alon, I. & Martin, M. A. (1998). A Normative Model of Macro Political Risk Assessment. *Multinational Business Review*, Fall, pp 10-19.

Banerjee, P. & Dutta, S. (2022). The effect of political risk on investment decisions. *Economic Letters*, 212 (March), p. 1-6.

Berry, C. (2010). The Convergence of the Terrorism Insurance and Political Risk Insurance Markets for Emerging Market Risk: Why It is Necessary and How It Will Come About. In T. H. Moran, G. T. West, & K. Martin (Eds.), *International Political Risk Management - Needs of the Present, Challenges for the Future* (pp. 13-36). Washington D.C.: The World Bank.

Brink, C. (2004). *Measuring Political Risk: Risks to Foreign Investment*. London: Routledge.

Ciarrapico, A. M. (1992). *Country risk: a theoretical framework of analysis*. Aldershot Brookfield: Dartmouth.

Ellen MacArthur Foundation (2019). *Completing the Picture: How the Circular Economy Tackles Climate Change*.

ENTERPRISE GREECE (2022). ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ Γ.Γ. ΔΙΕΘΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΞΩΣΤΡΕΦΕΙΑΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ, ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ENTERPRISE GREECE ΚΑΙ Γ. ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΗΝ ΕΚΘΕΣΗ DUBAI 2020 EXPO, ΙΩΑΝΝΗ ΣΜΥΡΛΗ, ΣΤΟ ΑΘΗΝΑΪΚΟ ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟ ΕΙΔΗΣΕΩΝ. Ανακτήθηκε την 27/04/2022 από <https://www.enterprisegreece.gov.gr/nea/συνεντεύξεις/giannis-smyrlis-interview-amna>

Erkök, B. (2021). International Trade and Export Credit Insurance. In E. Akçaoğlu & R. Wehner (Eds.), *Würzburg International Business Forum. 4th International Business Conference, 23 - 24 September 2021* (pp. 87-91). Würzburg: Würzburg International Business Press.

Euronews (2022). Turkey-Greece relations. Ανακτήθηκε στις 17-3-2022 από <https://www.euronews.com/tag/turkey-greece-relations>

European Commission (2021). Ελλάδα: Δημογραφική Κατάσταση, Γλώσσες και Θρησκείες. Ανακτήθηκε την 19/02/2022 από https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/population-demographic-situation-languages-and-religions-33_el

European Commission (2021). *Forging a climate-resilient Europe-the new EU Strategy on Adaptation to Climate Change*. Ανακτήθηκε στις 04/04/2022 από <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vlgmmvuksywg>

Fawzy, S. Osman, A. I., Doran, J. & Rooney, D. W. (2020). Strategies for mitigation of climate change: a review. *Environmental Chemistry Letters*, 18, pp. 2069-2094.

Fitch Solutions (2022). Greek Government Retains Strong Position, Though Pandemic Poses Ongoing Risks. Ανακτήθηκε την 23/05/2022 από <https://www.fitchsolutions.com/country-risk/greek-government-retains-strong-position-though-pandemic-poses-ongoing-risks-10-01-2022>

Graham, B. A. T., Johnston, N. P. & Kingsley, A. F. (2015). A Unified Model of Political Risk. *Advances in Strategic Management*.

Green, R. T. (1974). Political Structures a Predictor of Radical Political Change. *Columbia Journal of World Business*, Spring, pp. 28-36.

Guzman Valdera, M. J. (2022). *A Multilevel Analysis of Political Risk* (Master's Thesis). The City University of New York, New York.

Hoti, S. & McAleer, M. (2004). An Empirical Assessment of Country Risk Ratings and Associated Models. *Journal of Economic Surveys*, 18 (4), pp. 539-588.

Howell, L. D. (2014). *PRS Methodology*. Ανακτήθηκε στις 02/04/2022 από <https://www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2014/08/prsmethodology.pdf>

Jakobsen, J. (2010). Old problems remain, new ones crop up: Political risk in the 21 century, *Business Horizons*, 53, pp. 481-490.

Jeutang, P. & Kesse, K. (2021). A Novel Measure of Political Risk and Foreign Direct Investment Inflows. *Journal of Risk and Financial Management*, 14 (482).

Julio, B. & Yook, Y. (2012). Political uncertainty and corporate investment cycles. *The Journal of Finance*, 67 (1), pp. 45-83.

Kobrin, S. J. (1978). *Political Risk: A Review and Reconsideration*. Working Paper. Alfred P. Sloan School of Management, Massachusetts.

Köseoğlu, A. M. (2021). Global Trade and Political Risk for SMEs: A Case Study on Supplier Selection. In E. Akçaoğlu & R. Wehner (Eds.), *Würzburg International Business Forum. 4th International Business Conference, 23 - 24 September 2021* (pp. 51-56). Würzburg: Würzburg International Business Press.

ManagingPoliticalRisk (2012). Ανακτήθηκε στις 17/03/2022 από <http://www.iberglobal.com/files/accenture-managing-political-risk.pdf>

Mathee, H. (2017). *Political Risk Analysis*. Ανακτήθηκε στις 21/03/2022 από <https://www.britannica.com/topic/political-risk-analysis>

Mayer, E. (1985). *International Lending: Country Risk Analysis*. Reston, Va.: Reston Financial Services.

Metron Analysis (2020). Πανελλαδική Έρευνα Κοινής Γνώμης - Μάιος 2020. Ανακτήθηκε στις 13/01/2022 από <https://www.metronanalysis.gr/πανελλαδική-έρευνα-κοινής-γνώμης-μái/>

MIGA (2011). *Report on World Investment and Political risk*. Washington: The International Bank for Reconstruction and Development /The World Bank.

Minority Rights Group International (2015). Greece. Ανακτήθηκε στις 19/01/2022 από <https://minorityrights.org/country/greece/>

MOODY'S (2020). Rating Action: Moody's upgrades Greece's rating to Ba3, outlook remains stable https://www.moodys.com/research/Moodys-upgrades-Greeces-rating-to-Ba3-outlook-remains-stable--PR_435205

OECD (2022). OECD Economic Surveys Greece July 2020 OVERVIEW. Ανακτήθηκε στις 21/05/2022 από <https://www.oecd.org/economy/surveys/Greece-2020-OECD-economic-survey-Overview.pdf>

Pew Research Center (2017). 5 facts about the Muslim population in Europe. Ανακτήθηκε την 13/04/2022 από <https://www.pewresearch.org/religion/2017/11/08/orthodox-christianity-in-the-21st-century/>

Pew Research Center (2017). Orthodox Christianity in the 21st Century. Ανακτήθηκε την 13/04/2022 από <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/11/29/5-facts-about-the-muslim-population-in-europe/>

Politico (2022). Greece tossed aside years of caution in Ukraine — and upset Greeks. Ανακτήθηκε στις 15/04/2022 από <https://www.politico.eu/article/ukraine-greece-year-caution-weapon-invasion-military/>

Rice, C. & Zegart, A. (2018). Managing 21st-century political risk: Today's threats are more complicated, but the remedies don't have to be. *Harvard Business Review*, May/June, pp. 130-138.

Robock, S. H. (1971). Political risk: Identification and assessment. *Columbia Journal of World Business*, 6 (4), pp. 6-20.

Sottilotta, C. E. (2013). Political Risk: Concepts, Definitions, Challenges. *LUISS School of Government Annual Conference 2012 "Investing in the Age of Political Risks"*. Rome.

The Global Economy (2022). Ανακτήθηκε στις 25/05/2022 από <https://www.theglobaleconomy.com/Greece/>

The World Bank (2022) Ανακτήθηκε στις 27-05-2022 από <https://data.worldbank.org/country/greece>

Trading Economics (2022). Greece Indicators. Ανακτήθηκε στις 19/05/2022 από <https://tradingeconomics.com/greece/indicators>

Transparency International (2022). Ανακτήθηκε στις 23/05/2022 από <https://www.transparency.org/en/countries/greece>

U.S. Department of State (2019). 2019 Report on International Religious Freedom: Greece. Ανακτήθηκε την 17/04/2022 από <https://www.state.gov/reports/2019-report-on-international-religious-freedom/greece/>

VouliWatch (2022). ΝΟΜΟΙ & ΨΗΦΟΦΟΡΙΕΣ, ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ. Ανακτήθηκε στις 27/05/2022 από <https://vouliwatch.gr/votewatch/named>

World Economic Forum (2021). *Half of those surveyed are unaware of the link between climate change and diseases like COVID-19.* Ανακτήθηκε στις 04/04/2022 από https://www.weforum.org/agenda/2021/01/_climate-change-link-infectious-diseases-covid-19-study/

ΔΗΜΟΣΙΑ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ Δ.ΥΠ.Α. (2022). ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ ΣΤΟ ΜΗΤΡΩΟ ΤΗΣ Δ.ΥΠ.Α. ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2022. Ανακτήθηκε στις 20/05/2022 από <https://www.oaed.gr/storage/statistika-stoikheia/synoptikh-ekthesh-aprilios-2022.pdf>

Ελλάδα 2.0 (2021). Ανακτήθηκε στις 05/04/2022 από <https://greece20.gov.gr/>

Ελλάδα 2.0: Αναλυτική Περιγραφή Δράσεων (2021). Ανακτήθηκε στις 05/04/2022 από https://greece20.gov.gr/wp-content/uploads/2021/07/NRRP_Greece_2_0_Greek_280721.pdf

Ελληνική Δημοκρατία - Πρωθυπουργός (2021). Συνέντευξη του Πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη στην εφημερίδα «Το Βήμα της Κυριακής» και στον δημοσιογράφο Αντώνη Καρακούση. Ανακτήθηκε την 20/03/2022 από <https://primeminister.gr/2021/03/21/26059>

Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών (2022). Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων. Ανακτήθηκε στις 17/03/2022 από <https://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/>

Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Οικονομικών (2021). ΚΡΑΤΙΚΟΣ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ 2022. Ανακτήθηκε στις 03/02/2022 από https://www.minfin.gr/documents/20182/17669520/KRATIKOS+ΠΡΟΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ_2022.pdf/7d3e933b-9f03-4eb1-80b1-01966949eb25

ΕΛΣΤΑΤ (2021). ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ - Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών: Έτος 2020 (Περίοδος αναφοράς εισοδήματος: Έτος 2019). Ανακτήθηκε στις 02/02/2022 από <https://www.statistics.gr/documents/20181/e944c120-8160-e879-8ca6-203c8f298156>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2022). ΕΓΓΡΑΦΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ, Έκθεση χώρας 2022 — Ελλάδα που συνοδεύει το έγγραφο Σύσταση για ΣΥΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ σχετικά με το εθνικό πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων 2022 της Ελλάδας και τη διατύπωση γνώμης του Συμβουλίου σχετικά με το πρόγραμμα σταθερότητας 2022 της Ελλάδας. Ανακτήθηκε στις 25-5-2022 από https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2022-european-semester-country-report-greece_el_o.pdf

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2021). Κυκλική οικονομία: χρησιμοποιήσέ το ξανά!. Ανακτήθηκε στις 15/04/2022 από <https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/economy/20151201STO05603/kukliki-oikonomia-chrisimopoiise-to-xana>

Κοτταρίδη, Κ. (2020). Κυκλική Οικονομία & Μικρές Επιχειρήσεις: Ανάδειξη Εμποδίων, Καλές Πρακτικές και Προτάσεις για την ανάπτυξη της Κυκλικής Οικονομίας. Ερευνητικά Κείμενα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 13 (Μάιος).

Μαυρομάτης, Θ. (2018). Οι Διεθνείς Επιχειρηματικές Δραστηριότητες και οι Πολιτικοί Κίνδυνοι (Διπλωματική Εργασία). Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.

Παπαδόπουλος, Γ (2010). «Διακυβέρνηση», δημοκρατικός έλεγχος και λογοδοσία. Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση πολιτικής και ηθικής θεωρίας, 24 (Άνοιξη), σ. 5-11.

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας (2018). Εθνική Στρατηγική για την Κυκλική Οικονομία.

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας (2021). Κυκλική Οικονομία. Το Νέο Σχέδιο Δράσης της Ελλάδας.